

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МАРКЕТИНГУ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

«На правах рукопису»
УДК 339.322

До захисту допущено:
Завідувач кафедри
_____ Сергій ВОЙТКО
«__» _____ 2024 р.

Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
за освітньо-професійною програмою «Міжнародна економіка» зі
спеціальності 051 «Економіка»
на тему: «Оцінювання впливу євроінтеграції на конкурентоспроможність
аграрного сектора економіки України»

Виконав: студент II курсу,
групи УС-31мп
Кавуніченко Максим Сергійович

Керівник:
Професор кафедри міжнародної економіки,
д.е.н., професор,
Охріменко Оксана Онуфріївна

Рецензент:
Професор кафедри економічної кібернетики
д.е.н., професор,
Антипенко Надія Василівна

Засвідчую, що у цій магістерській дисертації
немає запозичень з праць інших авторів без
відповідних посилань.

Студент _____

Київ – 2024 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет менеджменту та маркетингу
Кафедра міжнародної економіки

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Спеціальність – 051 «Економіка»

Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Сергій ВОЙТКО

«___» _____ о _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на магістерську дисертацію студенту

Кавуніченко Максим Сергійович

Тема дисертації: «Оцінювання впливу євроінтеграції на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України».

Затверджена наказом університету від _____ № _____.

1. Визначити основні поняття, категорії та теоретичні підходи до дослідження конкурентоспроможності аграрного сектора в умовах євроінтеграції.
2. Розглянути динаміку розвитку аграрного сектора з акцентом на виклики та можливості, пов'язані з інтеграцією до європейського ринку.
3. Оцінити ключові аспекти впливу гармонізації законодавства України із стандартами ЄС на виробництво та експорт агропромислової продукції.
4. Запропонувати інструменти та підходи для оцінювання конкурентоспроможності аграрного сектора України в умовах інтеграції до ЄС.
5. Сформулювати практичні рекомендації для підвищення конкурентоспроможності української агропромислової продукції на європейських ринках.
6. Дослідити роль модернізації, інноваційних технологій та логістичних змін у покращенні позицій аграрного сектора на міжнародній арені.
7. Дата видачі завдання «_____» _____ 2023 року

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Строк виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1.	Вибір теми магістерської дисертації (з керівником) та їх затвердження на засіданні кафедри)	20 жовтня 2023 р.	виконано
2.	Видача завдання	10 листопада 2023 р.	виконано
3.	Розроблення плану магістерської дисертації	13 листопада 2023 р.	виконано
4.	Підбір наукової літератури з теми дослідження та її аналіз	15 листопада 2023 р.	виконано
5.	Підготовка теоретичного розділу та узгодження його змісту з науковим керівником	20 листопада 2023 р.	виконано
6.	Дослідження за обраною темою наукових досліджень	25 листопада 2023 р.	виконано
7.	Проведення комплексного аналізу практичної складової наукового дослідження	28 листопада 2023 р.	виконано
8.	Остаточне завершення другого розділу магістерської роботи	01 грудня 2023 р.	виконано
9.	Підготовка матеріалів третього розділу	05 грудня 2023 р.	виконано
10.	Узагальнення отриманих наукових результатів, використання матеріалів закордонної літератури та досвіду для подальшого аналізу та підготовка загальних висновків	15 грудня 2023 р.	виконано
11.	Оформлення матеріалів магістерської дисертації та подання його на перевірку науковому керівнику	30 грудня 2023 р.	виконано
12.	Усунення виявлених недоліків керівником, підготовка доповіді та наочних матеріалів для захисту	02 січня 2024 р.	виконано
13.	Перевірка магістерської роботи на збіги текстових фрагментів і плагіат, отримання відгуку	04 січня 2024 р.	виконано
14.	Подання магістерської роботи на рецензування і отримання рецензії.	08 січня 2024 р.	виконано
15.	Подання рецензії, відгуку наукового керівника, зброшурованої магістерської дисертації на кафедру (при наявності надаються інші документи / довідка чи акт про впровадження, копії наукових статей чи тез доповідей)	10 січня 2024 р.	
16.	Захист магістерської дисертації перед Державної екзаменаційної комісії згідно із затвердженим графіком	згідно із затвердженим графіком	

Студент

(підпис)

Максим Кавуніченко
(власне ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Науковий керівник

(підпис)

(власне ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Оксана Охріменко

Реферат магістерської роботи у вигляді таблиці

Сторінок 99	Рисунків: 3	Таблиць: 13	Додатків: 0
Параметр	Опис		
Тема роботи	Оцінювання впливу євроінтеграції на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України		
Дослідження на прикладі	Експорт аграрної продукції України до країн Європейського Союзу		
Мета дослідження	Теоретичне обґрунтування, аналіз сучасних процесів та вироблення практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора		
Завдання дослідження	1. Розглянути теоретико-методологічні засади конкурентоспроможності аграрного сектора. 2. Дослідити сучасний стан аграрної галузі України з акцентом на виклики євроінтеграції. 3. Оцінити вплив євроінтеграційних процесів на виробничі та ринкові показники конкурентоспроможності. 4. Запропонувати практичні рекомендації для інтеграції українських аграрних підприємств у європейський ринок.		
Об'єкт дослідження	Конкурентоспроможність аграрного сектора України в умовах євроінтеграції.		
Предмет дослідження	Теоретико-методичні та практичні аспекти підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції України на європейському ринку.		
Наукова новизна	Розроблено: економіко-математичну модель для прогнозування експорту української агропродукції до ЄС на 2023–2027 роки.		
	Сформульовано стратегії підвищення конкурентоспроможності через гармонізацію стандартів і розвиток інфраструктури.		
Ключові слова	Євроінтеграція, конкурентоспроможність, аграрний сектор, стандарти НАССР, GlobalG.A.P., інфраструктура, експорт, логістика, ринок ЄС.		

РЕФЕРАТ

Робота присвячена дослідженню впливу євроінтеграції на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України. У контексті інтеграції до Європейського Союзу особливу увагу приділено адаптації аграрної галузі до європейських стандартів, що включає модернізацію виробництва, вдосконалення систем управління та підвищення якості продукції.

Теоретико-методологічна частина дослідження висвітлює розвиток концепцій міжнародної конкуренції, механізми євроінтеграції та методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності. У роботі використано комплекс методів, зокрема аналіз, синтез, економіко-статистичний підхід і моделювання. Оцінено експортний потенціал аграрного сектора, проаналізовано вплив угоди про асоціацію з ЄС, а також динаміку конкурентних позицій української продукції на зовнішніх ринках.

У роботі акцентується на розробці практичних рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності української агропродукції. Серед запропонованих заходів — інтеграція інноваційних технологій, модернізація агропромислового комплексу, розвиток інфраструктури та стимулювання інвестицій. Особливу увагу приділено гармонізації національного законодавства з *acquis communautaire*, що сприяє створенню сприятливих умов для інтеграції українського аграрного сектору в європейський ринок.

Наукова новизна роботи полягає у вдосконаленні методичних підходів до оцінювання конкурентоспроможності та розробці стратегій адаптації галузі до стандартів ЄС. Практичне значення полягає у використанні результатів для формування державної політики, спрямованої на розвиток аграрної галузі, підвищення її конкурентоспроможності та інтеграції в європейські ринки.

Ключові слова: євроінтеграція, конкурентоспроможність, аграрний сектор, стандарти ЄС, інновації, експортний потенціал.

Зміст

ВСТУП	7
Мета та завдання роботи	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА	9
1.1 Розвиток теорій формування міжнародної конкуренції	9
1.2 Механізми євроінтеграції у контексті посилення конкурентоспроможності	23
1.3 Формування методичних підходів до дослідження конкурентоспроможності аграрного сектора	32
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ	37
2.1. Аналіз експортного потенціалу аграрного сектора економіки України	37
2.2. Оцінювання впливу угоди про асоціацію України з ЄС на розвиток аграрного сектору	48
2.3. Динаміка конкурентних позицій аграрної продукції України на зовнішніх ринках	57
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	67
3.1. Стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції на європейських ринках	67
3.2. Використання інноваційних технологій і модернізація агропромислового комплексу	75
Табля 3.3 Приклади застосування біотехнологій у агропромисловому комплексі	84
3.3. Рекомендації щодо розвитку аграрного сектора в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів	86
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	95

ВСТУП

Євроінтеграційний курс України потребує трансформації аграрного сектора, який є однією з ключових галузей національної економіки. Процес інтеграції до Європейського Союзу зумовлює необхідність адаптації до європейських стандартів якості, модернізації виробничих процесів, вдосконалення системи управління, а також підвищення конкурентоспроможності продукції. У цих умовах зростає актуальність наукового дослідження впливу євроінтеграційних процесів на розвиток аграрної галузі та обґрунтування стратегій її адаптації.

Теоретико-методологічна актуальність теми зумовлена недостатнім опрацюванням підходів до оцінювання конкурентоспроможності аграрного сектора України в умовах євроінтеграції. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили такі науковці, як О. В. Шубравська, С. М. Кваша, Т. І. Дудукало, В. А. Юрчишин, а також представники зарубіжної науки, зокрема Дж. Мейер і Р. Портер, які вивчають міжнародну конкурентоспроможність у контексті глобалізації.

У наукових роботах, підготовлених у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», детально досліджено вплив євроінтеграції на конкурентоспроможність аграрного сектора України. Зокрема, у магістерській дисертації «Роль України у світовій сільськогосподарській торгівлі: аналіз її експортних та імпорتنих операцій та конкурентоспроможності аграрного сектору» автор Назарій Костянтинович Корягін проаналізував стан сільськогосподарського сектора та його вплив на економічний і соціальний розвиток країни. Дослідження охоплює основні тенденції та динаміку експорту сільськогосподарської продукції, враховуючи вплив війни на ринкові умови, та розглядає ключові фактори, що впливають на конкурентоспроможність аграрного сектора України на світовому ринку.

Інша робота, «Вплив євроінтеграції на стратегічний розвиток підприємства», розглядає економічні передумови євроінтеграції України та її вплив на стратегічний розвиток підприємств, зокрема в аграрному секторі.

Автори аналізують зростання обсягів експорту сільськогосподарських товарів до ЄС, підвищення рівня конкуренції та необхідність адаптації підприємств до нових умов. Також обговорюються перспективи створення зони вільної торгівлі та її вплив на національну економіку.

Ці дослідження надають глибокий аналіз впливу євроінтеграційних процесів на аграрний сектор України, висвітлюють основні виклики та пропонують шляхи підвищення його конкурентоспроможності в умовах інтеграції до європейського ринку

Науково-практична актуальність визначається потребою в розробці рекомендацій для адаптації аграрного сектора до європейських стандартів, що сприятиме забезпеченню стабільного розвитку галузі, зміцненню економічних позицій України на міжнародному ринку та підвищенню інвестиційної привабливості.

Мета та завдання роботи

Метою роботи є оцінювання впливу євроінтеграції на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України та розробка рекомендацій щодо його адаптації до стандартів ЄС.

Завдання роботи, які відповідають структурі її розділів:

1. Визначити основні поняття, категорії та теоретичні підходи до дослідження конкурентоспроможності аграрного сектора в умовах євроінтеграції.
2. Розглянути динаміку розвитку аграрного сектора з акцентом на виклики та можливості, пов'язані з інтеграцією до європейського ринку.
3. Оцінити ключові аспекти впливу гармонізації законодавства України із стандартами ЄС на виробництво та експорт агропромислової продукції.
4. Запропонувати інструменти та підходи для оцінювання конкурентоспроможності аграрного сектора України в умовах інтеграції до ЄС.
5. Сформулювати практичні рекомендації для підвищення конкурентоспроможності української агропромислової продукції на європейських ринках.
6. Дослідити роль модернізації, інноваційних технологій та логістичних змін у покращенні позицій аграрного сектора на міжнародній арені.

Об'єктом дослідження є аграрний сектор економіки України в умовах інтеграції до ЄС.

Предметом дослідження є вплив євроінтеграційних процесів на конкурентоспроможність продукції аграрного сектора.

У роботі застосовано такі методи:

Аналіз і синтез – для визначення теоретичних засад конкурентоспроможності та механізмів адаптації до стандартів ЄС. Економіко-статистичний аналіз – для оцінювання сучасного стану галузі на основі статистичних даних. Моделювання – для прогнозування змін у конкурентоспроможності продукції в умовах інтеграції до європейського ринку

Наукова новизна роботи полягає у вдосконаленні методичних підходів до оцінювання конкурентоспроможності аграрного сектора в умовах євроінтеграції. Зокрема:

- Запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності впровадження європейських стандартів у практичну діяльність аграрних підприємств, що сприятимуть зростанню їх конкурентних позицій на міжнародному ринку.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів для:

- Вдосконалення державної політики підтримки аграрного сектора в умовах євроінтеграції.
- Адаптації української агропродукції до стандартів ЄС через впровадження інноваційних технологій та вдосконалення управління.

Рекомендації, розроблені в межах дослідження, можуть бути впроваджені в діяльність провідних аграрних підприємств України та використовуватись у підготовці стратегічних програм розвитку галузі.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА

1.1 Розвиток теорій формування міжнародної конкуренції

Адам Сміт описує торгівлю, яка відбувається в результаті того, що країни мають абсолютну перевагу у виробництві певних товарів відносно одна одної [1]. У рамках Адама Сміта абсолютна перевага відноситься до випадку, коли одна країна може виробити одиницю товару з меншою кількістю праці, ніж інша країна.

У книзі IV своєї основної праці «Багатство народів» Адам Сміт, обговорюючи прибутки від торгівлі, наводить літературну модель абсолютної переваги на основі прикладу вирощування винограду в Шотландії. Він наводить аргумент, що хоча в Шотландії можна вирощувати виноград і виробляти вино, інвестиції у фактори виробництва коштуватимуть у тридцять разів більше, ніж вартість закупівлі такої ж кількості в іноземній країні.[2 с.31] Мінімізація сукупних реальних витрат і ефективний розподіл ресурсів через торгівлю без сильного врахування порівняльних витрат формують основу моделі абсолютної переваги Адама Сміта в міжнародній торгівлі.[3]

Рікардіанська теорія порівняльних переваг стала основною складовою неокласичної теорії торгівлі. Будь-який студентський курс з теорії торгівлі включає презентацію прикладу Рікардо моделі двох товарів і двох країн. Для сучасного розвитку дивіться Рікардіанські розширення теорії торгівлі

Рікардіанська модель фокусується на порівняльних перевагах, які виникають через відмінності в технологіях або природних ресурсах. Рікардіанська модель безпосередньо не враховує факторів, таких як відносна кількість праці та капіталу в країні.

Рікардіанську модель часто представляють як таку, що базується на таких припущеннях:

Відносні співвідношення праці, за яких виробництво одного товару можна обміняти на інший, відрізняються між країнами.

Це неповно, оскільки Рікардіанську модель можна розширити до ситуації, коли багато товарів можуть бути вхідними для виробництва. Дивіться розширення Рікардіанської теорії торгівлі нижче. Відносне співвідношення коефіцієнтів затрат праці має дійсне значення лише для простих випадків, таких

як дві країни, багато товарів або багато країн, два товари без проміжних товарів.[4]

Що стосується значень чотирьох магічних чисел, то в 21 столітті стало популярним нове тлумачення. У 2002 році Рой Раффін вказав на можливість нового прочитання пояснень Рікардо [4]. Нова інтерпретація праць Девіда Рікардо, зокрема його теорії порівняльних переваг, поступово стала невіддільною від самого тексту Рікардо. Особливо це стосується першої третини сьомого розділу його відомої роботи, де викладено основи його аналізу міжнародної торгівлі. Ця інтерпретація значно вплинула на сприйняття праці як у наукових колах, так і серед практиків, що займаються економічною політикою.

Рікардо заклав основи теорії порівняльних переваг, яка пояснює, чому країни виграють від торгівлі, навіть якщо одна з них має абсолютну перевагу у виробництві всіх товарів. Його модель побудована на простому прикладі двох країн і двох товарів, де кожна країна спеціалізується на виробництві того товару, у якому вона має порівняльну перевагу. Однак із часом дослідники почали доповнювати та розвивати цю концепцію, пристосовуючи її до реалій сучасної економіки.

Інтерпретації, які виникли пізніше, базувалися на аналізі першоджерел, доповненому більш глибоким розумінням історичного контексту, в якому працював Рікардо. Особливу увагу приділяли структурі його аргументації та логіці викладу. Нова інтерпретація розкриває не тільки окремі аспекти, але й системний підхід Рікардо до питань міжнародної торгівлі, що виходить за межі початкового тексту.

Сьогодні ця інтерпретація є основою для розуміння міжнародної економіки та аналізу торговельної політики. Вона інтегрується в навчальні програми та академічні дослідження, виступаючи як інструмент пояснення процесів глобалізації, спеціалізації та економічної взаємозалежності країн. Таким чином, нове тлумачення і сам текст Рікардо утворюють нерозривну єдність, що дозволяє краще зрозуміти сучасні економічні процеси.

В економіці конкуренція — це сценарій, коли різні економічні фірми змагаються за отримання товарів, які обмежені зміною елементів комплексу

маркетингу: ціни, продукту, просування та місця. У класичній економічній думці конкуренція змушує комерційні фірми розробляти нові продукти, послуги та технології, які дадуть споживачам більший вибір і кращі продукти. Чим більший вибір товарів на ринку, тим нижчі ціни на продукцію, як правило, порівняно з ціною, якби не було конкуренції (монополія) або була б незначною (олігополія).

Рівень конкуренції, який існує на ринку, залежить від низки факторів як на стороні фірми/продавця; кількість фірм, бар'єри входу, інформацію та наявність/доступність ресурсів. Кількість покупців на ринку також впливає на конкуренцію, коли кожен покупець готовий платити, що впливає на загальний попит на продукт на ринку

Конкурентоспроможність стосується спроможності та ефективності фірми, підгалузі чи країни продавати та постачати товари та послуги на даному ринку, по відношенню до спроможності та ефективності інших фірм, підгалузей чи країн на цьому ж ринку. Ринку [5]. У ньому одна компанія намагається з'ясувати, як відібрати частку ринку в іншій компанії. Конкурентоспроможність походить від латинського слова "competere", яке означає суперництво, яке існує між суб'єктами на ринках і в галузях. Він широко використовується в управлінському дискурсі щодо порівняння національних і міжнародних економічних показників.[6]

Ступінь конкуренції на конкретному ринку можна виміряти: кількість конкурентів, їх подібність розміру, і, зокрема, чим менша частка продукції галузі, що належить найбільшій фірмі, тим сильнішою буде конкуренція.

Емпіричне спостереження підтверджує, що ресурси (капітал, праця, технології) і таланти мають тенденцію зосереджуватися географічно[7]. Цей результат відображає той факт, що фірми включені в міжфірмові відносини з мережами постачальників, покупців і навіть конкурентів, які допомагають їм отримати конкурентні переваги в продажу своїх продуктів і послуг. Хоча незалежні ринкові відносини дійсно забезпечують ці переваги, інколи існують зовнішні ефекти, які виникають через зв'язки між фірмами в географічній зоні або в певній галузі (текстиль, шкіряні вироби, кремнієві мікросхеми), які не

можуть бути охоплені або сприяні одними ринками. Процес «кластеризації», створення «ланцюгів доданої вартості» або «промислових районів» є моделями, які підкреслюють переваги мереж.

У капіталістичних економічних системах прагнення підприємств полягає у підтримці та покращенні власної конкурентоспроможності, це практично стосується бізнес-секторів.

Неокласична економічна теорія надає важливого значення теоретичному ринковому стану, в якому фірми та ринок вважаються станом досконалої конкуренції. Кажуть, що ідеальна конкуренція існує, коли виконуються всі критерії, що рідко (якщо взагалі взагалі) спостерігається в реальному світі. Ці критерії включають: усі фірми роблять незначний внесок на ринок, усі фірми продають ідентичний продукт, усі фірми приймають ціни, частка ринку не впливає на ціну, як покупці, так і продавці мають повну або «ідеальну» інформацію, ресурси абсолютно мобільні, а фірми може увійти або вийти з ринку без витрат. За ідеалізованої досконалої конкуренції на ринку є багато покупців і продавців, а ціни відображають загальний попит і пропозицію. Іншою ключовою особливістю ринку досконалої конкуренції є різноманітність продукції, що продається фірмами. Фірми на ринку досконалої конкуренції невеликі, і жодна більша фірма не контролює значну частку ринку.[8] Ці фірми продають майже ідентичні товари з мінімальними відмінностями або, у випадку, ідеальні замінники товару іншої фірми.

Ідея ринків досконалої конкуренції тягне за собою інші неокласичні теорії про покупця і продавця. Покупець на ринку досконалої конкуренції має ідентичні смаки й уподобання щодо бажаних властивостей і характеристик продукту (однорідні в галузях), а також має досконалу інформацію про товари, таку як ціна, якість і виробництво.[7] На цьому типі ринку покупці максимізують корисність, на якому вони купують продукт, який максимізує їх власну індивідуальну корисність, яку вони вимірюють за допомогою своїх уподобань. Фірма, з іншого боку, прагне максимізувати прибуток, діючи згідно з критеріями досконалої конкуренції.

Фірма на досконалому конкурентному ринку працюватиме у двох економічних часових горизонтах; короткостроковий і довгостроковий. У короткостроковому періоді фірма регулює кількість виробленої продукції відповідно до цін і витрат. Хоча в довгостроковій перспективі фірма коригує свої методи виробництва, щоб забезпечити виробництво на рівні, де граничні витрати дорівнюють граничному доходу.[7] На досконалому конкурентному ринку фірми/виробники отримують нульовий економічний прибуток у довгостроковій перспективі.[5] .

Ринки недосконалої конкуренції – це реалістичні ринки, які існують в економіці. Недосконала конкуренція існує, коли; покупці можуть не мати повної інформації про продану продукцію, компанії продають різні продукти та послуги, встановлюють власні індивідуальні ціни, борються за частку ринку та часто захищені бар'єрами для входу та виходу, що ускладнює для нових фірм кинути їм виклик. Важливою відмінністю від досконалої конкуренції є те, що на ринках з недосконалою конкуренцією окремі покупці та продавці мають можливість впливати на ціни та виробництво. За таких обставин ринки відходять від теорії досконалої конкуренції, оскільки реальний ринок часто не відповідає припущенням теорії, і це неминуче призводить до можливостей отримання більшого прибутку, на відміну від середовища досконалої конкуренції, де фірми заробляють нуль. економічний прибуток у довгостроковому періоді. Ці ринки також визначаються наявністю монополій, олігополій і зовнішніх ефектів на ринку.[9]

Міра конкуренції відповідно до теорії досконалої конкуренції може бути виміряна будь-яким; ступінь впливу виробництва фірми на ціну (еластичність попиту) або відносне перевищення ціни над граничними витратами.[3]

Розвиток теорій щодо формування міжнародної конкуренції відображає складну еволюцію економічної думки, сформовану історичними контекстами, технологічними досягненнями та динамічним характером глобальної торгівлі. Від перших днів меркантилізму до сучасних рамок розуміння того, як нації та фірми конкурують на міжнародній арені, постійно розширювалося, об'єднуючи нові виміри економічної взаємодії та стратегії.

Коріння цих теорій можна простежити до меркантилізму 16-17 століть. Ця рання школа думки, під впливом економічної політики нових національних держав, розглядала міжнародну торгівлю як гру з нульовою сумою. Багатство, виміряне золотом і сріблом, вважалось обмеженим, і країни прагнули максимізувати експорт, мінімізуючи імпорт, щоб накопичити багатство. Політика колонізації та протекціонізму стала центральною для цієї стратегії, оскільки країни змагалися за отримання сировини та розширення ринків. Меркантилістський підхід наголошував на державному втручанні та підкреслював конкурентний характер міжнародної торгівлі, хоча й з обмеженим розумінням взаємної вигоди чи оптимізації ресурсів.

Значний зсув стався з роботами Адама Сміта у 18 столітті. Знакова публікація Сміта «Багатство народів» представила концепцію абсолютної переваги, кидаючи виклик меркантилістським поглядам. Сміт стверджував, що торгівля повинна полягати не в накопиченні багатства, а радше в створенні та розподілі його через спеціалізацію. Зосереджуючись на виробництві товарів там, де вони є найефективнішими, країни можуть підвищити продуктивність і отримати взаємну вигоду від торгівлі. Це ознаменувало перехід від розгляду конкуренції як націоналістичної боротьби до розгляду її як двигуна економічної ефективності та глобальної співпраці[10 с.71].

Теорія порівняльних переваг Давида Рікардо, розроблена на початку 19 століття, ще більше вдосконалила цю точку зору. Рікардо продемонстрував, що навіть якщо одна нація має абсолютну перевагу у виробництві всіх товарів, торгівля залишається вигідною, якщо нації спеціалізуються на товарах, де вони мають найнижчу альтернативну вартість. Цей принцип підкреслив важливість відносної ефективності та розподілу ресурсів, забезпечивши міцну теоретичну основу для міжнародної торгівлі. Робота Рікардо показала, як країни можуть використовувати конкуренцію не лише для досягнення успіху, але й для створення синергії, яка принесе користь усім учасникам.

У 20 столітті з'явилися складніші моделі для пояснення закономірностей міжнародної конкуренції. Модель Хекшера-Оліна, розроблена в 1930-х роках, наголошувала на ролі факторів, таких як праця, капітал і земля, у визначенні

торговельних переваг. Згідно з цією моделлю, країни будуть експортувати товари, які інтенсивно використовують свої багаті ресурси, і імпортувати ті, які потребують обмежених ресурсів. Ця теорія змістила фокус з виробничих можливостей на структурні характеристики, пов'язуючи конкурентну перевагу з природними та набутими ресурсами нації[11. с 190].

Відносна забезпеченість факторами виробництва (землею, працею та капіталом) визначає порівняльну перевагу країни. Країни мають порівняльні переваги в тих товарах, для яких на місцевому рівні є відносно надлишок необхідних факторів виробництва. Це пов'язано з тим, що рентабельність товарів визначається витратами на виробництво. Товари, які потребують надлишкових ресурсів на місцевому рівні, дешевші у виробництві, ніж ті товари, які вимагають обмежених ресурсів на місцевому рівні.

Наприклад, країна, де багато капіталу та землі, але не вистачає робочої сили, має порівняльну перевагу в товарах, які потребують багато капіталу та землі, але мало робочої сили, наприклад зерна. Якщо капіталу і землі багато, ціни на них низькі. Оскільки вони є основними факторами у виробництві зерна, ціна на зерно також низька — і, отже, приваблива як для місцевого споживання, так і для експорту. Трудомісткі товари, з іншого боку, дуже дорогі у виробництві, оскільки робоча сила є дефіцитною, а її ціна висока. Тому країні краще імпортувати ці товари.

Порівняльна перевага зумовлена тим фактом, що нації мають різні фактори виробництва, забезпеченість факторами — це кількість ресурсів, таких як земля, праця та капітал, якими володіє країна. Країни наділені кількома факторами, що пояснює різницю у вартості певного фактора, коли дешевший фактор є більш поширеним. Теорія передбачає, що країни експортуватимуть товари, які максимально використовують фактори, які є в достатку на їхній землі, і імпортуватимуть товари, виготовлені з дефіцитними факторами. Таким чином, ця теорія має на меті пояснити схему міжнародної торгівлі, яку ми спостерігаємо у світовій економіці. Теорія Оліна та Хекшера стверджує, що модель міжнародної торгівлі визначається скоріше різницею у забезпеченості факторами виробництва, ніж різницею у продуктивності. Обдарованість

відносна, а не абсолютна. Одна нація може мати більше землі та робітників, ніж інша, але бути відносно багатію за одним із двох факторів. наприклад; Сполучені Штати є провідним експортером сільськогосподарської продукції, що відображає велику кількість ріллі, а з іншого боку, Китай перевершує експорт товарів, виготовлених за допомогою дешевої робочої сили, таких як текстиль або взуття. Це демонструє, чому Сполучені Штати були великим імпортером цієї китайської продукції, оскільки вони не рясніють дешевою робочою силою[12].

Хоча все ще будуючись на традиційних моделях, таких як Рікардіанська система, середина 1900-х років принесла інновації в теорію міжнародної торгівлі, представивши модель Хекшера-Оліна , розроблену шведськими економістами Елі Хекшером і Бертілем Оліном зі Стокгольмської школи економіки. . Модель Хекшера-Оліна розвиває теорію міжнародної торгівлі, вводячи концепцію забезпеченості факторами виробництва в країні, а також причини, що лежать в основі відмінностей у порівняльних витратах між країнами, припускаючи, що країни матимуть ідентичні виробничі технології. Структура Моделі Хекшера-Оліна визначає, що країни мають різні порівняльні витрати, навіть якщо вони мають однакові виробничі технології через відмінності у факторах виробництва, таких як географічне багатство природних ресурсів або чисельність населення. Крім того, висновок Моделі Хекшера-Оліна полягає в тому, що товари, що торгуються, по суті є наборами факторів (земля, праця та капітал), і тому міжнародна торгівля товарами є непрямим факторним арбітражем). Модель Хекшера-Оліна більш точно описує міжнародні моделі торгівлі в сучасний час (після Другої світової війни) через збільшення можливостей передачі знань / виробничих технологій між країнами, головним чином зосереджуючись на факторних відмінностях таких як робоча сила та розподіл ресурсів, чому країни торгують одна з одною. Рікардіанська модель порівняльної переваги передбачає, що торгівля в кінцевому підсумку мотивується відмінностями у продуктивності праці з використанням різних «технологій». Хекшер і Олін не вимагали, щоб виробнича технологія відрізнялася між країнами, тому (в інтересах простоти) «модель Хекшера-Оліна

має всюди однакову виробничу технологію». Рікардо вважав єдиний фактор виробництва (працю) і не зміг би створити порівняльну перевагу без технологічних відмінностей між країнами (усі нації стали б автаркічними на різних етапах розвитку, не маючи жодних причин торгувати одна з одною). Модель Н–О усунула технологічні варіації, але запровадила змінний капітал, ендогенно відтворюючи міжкраїнову варіацію продуктивності праці, яку Рікардо нав'язав екзогенно. З міжнародними варіаціями капіталу, як-от інфраструктура та товари, що вимагають різних «пропорцій» факторів, порівняльна перевага Рікардо постає як максимізуючий прибуток рішення вибору капіталіста з рівнянь моделі. Рішення, з яким стикаються власники капіталу, полягає між інвестиціями в різні технології виробництва; модель Хекшера–Оліна передбачає, що капітал знаходиться у приватній власності

Однак простота цих класичних теорій зіткнулася з проблемами в поясненні динамічної природи торгівлі в сучасному індустріальному світі. У 1960-х роках Реймонд Вернон представив теорію життєвого циклу продукту, яка забезпечила більш динамічне розуміння міжнародної конкуренції. Вернон стверджував, що конкурентоспроможність продукту розвивається через різні стадії — впровадження, зростання, зрілість і занепад. Продукти, які спочатку розроблялися та вироблялися в країнах з розвинутою економікою, згодом перемістилися в країни з нижчою вартістю, коли вони стали стандартизованими. Ця структура підкреслила часові та географічні зміни в конкурентних перевагах, визнаючи, що інновації та динаміка ринку постійно змінюють глобальну конкуренцію. [13 с.23]

Теорія життєвого циклу продукту — це економічна теорія, розроблена Реймондом Верноном у відповідь на невдачу моделі Хекшера-Оліна пояснити спостережувану структуру міжнародної торгівлі. Теорія припускає, що на початку життєвого циклу продукту всі деталі та робота, пов'язані з цим продуктом, надходять із регіону, де він був винайдений. Після того як продукт стає прийнятим і використовується на світових ринках, виробництво поступово віддаляється від точки походження. У деяких ситуаціях продукт стає товаром, який імпортується країною його винаходу.[14] Поширеним прикладом цього є

винахід, зростання та виробництво персонального комп'ютера щодо Сполучених Штатів.

Модель застосовується до продуктів, що заощаджують працю та капітал, які (принаймні спочатку) обслуговують групи з високим доходом.

У міжнародній економіці розвиток і поширення продуктів часто описується через концепцію життєвого циклу продукту, яка передбачає три основні стадії: етап нового продукту, етап дозрівання та етап стандартизованого продукту. Ця модель пояснює, як виробництво та торгівля продуктами змінюються залежно від їхнього циклу розвитку, технологічного прогресу та глобального попиту.

На початковому етапі створення нового продукту виробництво та споживання відбуваються переважно в одній країні — в даному випадку, в США. Причина цього полягає у високому рівні інноваційних технологій, який зосереджений у розвинених країнах, що мають доступ до капіталу, спеціалізованих знань і ресурсів для досліджень і розробок. Цей етап характеризується обмеженням ринком збуту, оскільки продукт ще не відомий споживачам за межами країни-виробника.

Попит на продукт формується завдяки його інноваційності, а також перевагам, які він пропонує споживачам. У цей час компанії-виробники орієнтовані на внутрішній ринок, де вони можуть проводити тестування продукту, оцінювати відгуки споживачів і вдосконалювати технологічні аспекти. Експортної торгівлі практично не відбувається, оскільки виробництво є дорогим і локалізованим, а міжнародний попит ще не сформований.

На цьому етапі продукт починає набувати популярності як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Розробляються нові технології масового виробництва, які дозволяють знижувати собівартість продукту та робити його доступнішим для ширшого кола споживачів. Завдяки зростанню зовнішнього попиту компанії з США починають експортувати продукт до інших розвинених країн, таких як країни Європейського Союзу, Японія чи Канада.

Особливістю цього етапу є те, що споживачі в розвинених країнах мають схожі купівельні звички, а отже, готові приймати нові продукти. Водночас

розвиток логістичних систем і торгівельних мереж робить експорт більш економічно вигідним. Технологічний прогрес на цьому етапі дозволяє не лише збільшувати обсяги виробництва, але й адаптувати продукт до потреб різних ринків. Це може включати модифікації дизайну, функціоналу або маркетингових стратегій.

Підвищення ефективності масового виробництва та економія на масштабах дають змогу американським компаніям залишатися конкурентоспроможними навіть при активній міжнародній конкуренції. У цей період також відбувається інституціоналізація продукту через створення стандартів якості, патентування технологій та впровадження фірмових марок.

Коли продукт досягає стадії зрілості, його виробництво стає стандартизованим. Це означає, що технології виробництва вже не вимагають високого рівня інноваційності, і процес виготовлення може бути легко переданий до країн, що розвиваються, з дешевшою робочою силою та меншою собівартістю виробництва.

Країни, що розвиваються, починають виготовляти продукт у великих обсягах, використовуючи більш дешеві ресурси та виробничі потужності. Це дозволяє значно знизити ціну продукту, що робить його доступнішим для масового споживання як у розвинених країнах, так і на нових ринках у країнах, що розвиваються. Цей процес супроводжується зміщенням географічного центру виробництва, коли розвинені країни, такі як США, переходять від безпосереднього виробництва до зосередження на дослідженнях, розробках, маркетингу та управлінні брендом[11].

Одним із важливих наслідків цього етапу є те, що країни, що розвиваються, починають експортувати продукт назад до розвинених країн, замикаючи цикл глобальної торгівлі. Виробництво таких товарів стає частиною глобальних ланцюгів постачання, де кожна країна виконує специфічну роль. Наприклад, країни з дешевою робочою силою займаються складанням та виготовленням компонентів, а розвинені економіки зосереджуються на наукоємних процесах.

Модель життєвого циклу продукту демонструє, як економічні, технологічні та соціальні фактори впливають на поширення інновацій у глобальному масштабі. Від етапу нового продукту, коли виробництво та споживання зосереджені в країні-новаторі, до етапу стандартизованого продукту, коли країни, що розвиваються, відіграють ключову роль у виробництві та торгівлі, цей процес ілюструє еволюцію світової економіки. Водночас такий підхід підкреслює важливість інновацій, ефективності виробництва та адаптації до міжнародного попиту для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності продукту.

Модель демонструє динамічну порівняльну перевагу. Країна, яка має порівняльну перевагу у виробництві продукту, змінюється від інноваційної (розвиненої) країни до країн, що розвиваються. Цю модель розроблено в 1960 році та в основному прийнято США та іншими розвиненими країнами.

Кінець 20 століття приніс значний прогрес у розумінні складності міжнародної торгівлі та конкуренції. Нова теорія торгівлі, започаткована такими економістами, як Пол Кругман у 1980-х роках, представила такі поняття, як економія від масштабу та мережеві ефекти. Цей підхід пояснює, як певні галузі досягають глобального домінування не лише завдяки забезпеченню ресурсами, а й завдяки перевагам першоджерела та здатності капіталізувати збільшення віддачі від масштабу. Теорія нової торгівлі також підкреслила роль державної політики та стратегічного втручання у сприянні конкурентоспроможним галузям, тим самим кидаючи під сумнів уявлення про суто ринкові результати.

Нова теорія торгівлі (НТТ) — це набір економічних моделей у теорії міжнародної торгівлі, яка зосереджується на ролі збільшення віддачі від масштабу та мережевих ефектів, які спочатку були розроблені наприкінці 1970-х та на початку 1980-х років. Основною мотивацією для розвитку НТТ було те, що, всупереч традиційним моделям торгівлі (або «старій теорії торгівлі»), більша частина світової торгівлі відбувається між країнами, подібними за рівнем розвитку, структури та факторів. ендавменти. [15]

1. Для пояснення міжнародної торгівлі традиційні моделі торгівлі спиралися на відмінності в продуктивності (рікардіанська модель порівняльних

переваг) або на відмінності у забезпеченні факторами виробництва (модель Хекшера–Оліна). Нові теоретики торгівлі пом'якшили припущення про постійну віддачу від масштабу і показали, що збільшення віддачі може стимулювати торговельні потоки між подібними країнами без різниці в продуктивності чи забезпеченості факторами виробництва. Із зростанням віддачі від масштабу країни, які є ідентичними, все ще мають стимул торгувати одна з одною. Галузі промисловості в певних країнах зосереджуються на конкретних нішових продуктах, отримуючи економії від масштабу в цих нішах. Потім країни торгують цими нішевими продуктами одна з одною – кожна спеціалізується на певній галузі чи нішевому продукті. Торгівля дозволяє країнам отримувати вигоду від більшої економії на масштабі[16].

Деякі використовували NTT, щоб стверджувати, що використання протекціоністських заходів для створення великої промислової бази в певних перспективних галузях дозволить цим галузям домінувати на світовому ринку. Менш кількісні форми подібного аргументу «молодої промисловості» проти вільної торгівлі були висунуті попередніми теоретиками торгівлі.

Конкурентна перевага націй Майкла Портера, опублікована в 1990 році, ознаменувала ще одну віху у дослідженні міжнародної конкуренції. Портер запропонував діамантову модель, яка визначила чотири взаємопов'язані детермінанти національної конкурентної переваги: умови факторів, умови попиту, суміжні та допоміжні галузі та стратегію фірми, структуру та суперництво. Концепція Портера підкреслювала важливість інновацій, галузевих кластерів і гострої внутрішньої конкуренції для розвитку глобальної конкурентоспроможності. Інтегруючи мікроекономічну думку в макроекономічну структуру, робота Портера подолала розрив між національною політикою та стратегіями на рівні фірми, пропонуючи цілісне уявлення про те, як країни досягають і зберігають конкурентні переваги.[17]

Концепція глобальних ланцюгів створення вартості (GVC) та ресурсно-орієнтованого підходу (RBV) є ключовими сучасними структурами, які допомагають пояснити міжнародну конкуренцію та формують основу багатьох економічних досліджень.

Глобальні ланцюги створення вартості (GVC) відображають фрагментацію виробництва між країнами та організаціями, які беруть участь у різних етапах створення продукту або послуги. Ця концепція підкреслює, як різні елементи виробничого процесу – від досліджень і розробок до виробництва, логістики, маркетингу та продажу – розділені між країнами. GVC дозволяє країнам і компаніям спеціалізуватися на тих сегментах, у яких вони мають конкурентні переваги, створюючи взаємопов'язані мережі. Це має пряме відношення до дослідження, оскільки в умовах євроінтеграції українські аграрні виробники можуть інтегруватися у такі ланцюги, зосереджуючись на постачанні високоякісної сировини чи перероблених продуктів для європейських ринків.

Ресурсно-орієнтований підхід (RBV) концентрується на внутрішніх можливостях компанії або країни як основі конкурентної переваги. У межах цієї теорії розглядаються ресурси, які є рідкісними, унікальними, незамінними та цінними. У випадку аграрного сектора України це можуть бути родючі ґрунти, природні умови, а також знання та технології, які сприяють виробництву продукції високої якості. RBV підходить для аналізу того, як ці ресурси можуть бути використані для створення конкурентних переваг на європейському ринку.

Обидві концепції є важливими для вашого дослідження, оскільки вони дають змогу пояснити, як аграрна галузь України може інтегруватися у глобальну економіку та які фактори сприяють її конкурентоспроможності. Зокрема, GVC підкреслює важливість міжнародної координації та інтеграції, а RBV – значення унікальних ресурсів і можливостей. Поєднання цих двох підходів дозволяє врахувати як зовнішні, так і внутрішні аспекти формування конкурентних переваг, що є ключовими для успішної євроінтеграції.

1.2 Механізми євроінтеграції у контексті посилення конкурентоспроможності

Відносини між Україною та Європейським Союзом значною мірою залежать від глобальних змін і динаміки світової кон'юнктури. Непередбачувані

глобальні події, кризи та виклики мають вплив не лише на внутрішню ситуацію в ЄС і Україні, але й на якість та темпи євроінтеграційних процесів.

Розв'язана Росією широкомасштабна війна проти України кардинально змінила геополітичну картину світу, спричинивши низку загроз та ризиків. Ці події активізували турбулентні процеси в політичній, економічній і безпековій сферах, наслідки яких важко прогнозувати. Російська агресія загострила суперечності сучасного світу, погіршила соціально-економічну ситуацію як у регіональному, так і глобальному масштабах. Зростання цін на енергоресурси та продовольча криза, що виникла, спричинили подорожчання споживчих товарів, що негативно вплинуло на рівень життя багатьох громадян у різних країнах. Одночасно інфляційні процеси в багатьох регіонах світу значно прискорилися з початку 2022 року.[18 с.5]

Масштабні кризи також загострили проблему нерівності та продемонстрували різну здатність країн реагувати на зовнішні виклики. У найбільш вразливих державах, зокрема й у європейських, зростає невдоволення населення, активізуються популістські настрої та праворадикальні рухи. Це створює підґрунтя для авторитарних тенденцій, поширення ідей «сильної руки» як вирішення економічних та соціальних проблем.

Ще однією загрозою для глобальної стабільності є ескалація конфронтації між Росією та колективним Заходом. Війна в Україні, гібридна агресія Росії проти ЄС, ядерний шантаж і неоімперська політика Кремля загострили ризики воєнного конфлікту між Росією та НАТО, що потенційно може призвести до світової війни з непередбачуваними наслідками.

Окремою складовою глобального порядку денного є зростаюче суперництво між США та Китаєм. Це протистояння політичного, економічного та торговельного характеру залучає дедалі більше країн і регіонів, що створює масштабний конфлікт інтересів у світовій політиці. Російська агресія стала каталізатором поглиблення глобального поділу між демократичним світом, очолюваним США та ЄС, і табором авторитарних держав, таких як Росія, Китай, Білорусь і КНДР. Цей поділ визначає особливості сучасних міжнародних відносин.

Крім того, об'єктами геополітичного суперництва дедалі частіше стають країни Південно-Східної та Центральної Азії, Африки, Латинської Америки та Близького Сходу. Деякі країни, такі як Індія, Туреччина, Саудівська Аравія та Бразилія, прагнуть зміцнити свої позиції як регіональні лідери, намагаючись вписатися у новий світовий порядок. Очікується, що протистояння між демократією та авторитаризмом буде визначати динаміку світових процесів у найближчій перспективі.

У своїй програмній промові на зустрічі послів ЄС у жовтні 2022 року Жозеп Боррель, Високий представник ЄС із питань закордонних справ і політики безпеки, окреслив чотири основні чинники глобальної кризи: «війна в Україні», «американо-китайське суперництво», «продовольча та енергетична кризи» та «погіршення безпекової ситуації в сусідніх з ЄС регіонах». За його словами, ці фактори формують «ідеальний шторм», у який Європа вже занурюється.

На європейському континенті ці виклики посилюють складність інтеграційних процесів і впливають на партнерські відносини між Києвом та Брюсселем. Взаємодія між внутрішніми процесами в ЄС і євроінтеграційними прагненнями України визначається взаємопов'язаними факторами, які несуть загрозу єдності та ефективності ЄС у сучасних умовах.

Механізми євроінтеграції у контексті посилення конкурентоспроможності є фундаментальним елементом процесу інтеграції України до Європейського Союзу. Вони спрямовані на створення умов для адаптації економіки до високих європейських стандартів, що водночас стимулює модернізацію та підвищення ефективності ключових секторів. Євроінтеграційні процеси впливають на розвиток правової бази, економічних відносин, інституційної інфраструктури, інноваційної діяльності та соціальної політики, формуючи комплексний підхід до підвищення конкурентоспроможності.

Одним із головних напрямів механізмів євроінтеграції є гармонізація нормативно-правової бази України із законодавством Європейського Союзу, зокрема *acquis communautaire*. Це багаторівневий процес, що включає адаптацію українських стандартів у сфері торгівлі, екології, прав

інтелектуальної власності, енергетики, захисту прав споживачів та інших галузях до вимог ЄС. Гармонізація створює сприятливі умови для зменшення бар'єрів у торгівлі, полегшує доступ української продукції до європейських ринків і сприяє розвитку конкурентного середовища. Наприклад, стандарти якості, які відповідають європейським, дозволяють українським виробникам конкурувати на рівних умовах із компаніями, що працюють у межах ЄС. [18]

2. Другою важливою складовою є лібералізація торгівлі, закріплена в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, яка включає положення про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі (DCFTA). Цей механізм відкриває ринки ЄС для українських товарів і послуг, зменшуючи тарифні й нетарифні бар'єри. Окрім того, він створює умови для модернізації українських підприємств, які змушені адаптуватися до конкурентного середовища. З одного боку, лібералізація підвищує конкуренцію на внутрішньому ринку України, що стимулює впровадження інноваційних технологій та ефективних бізнес-моделей. З іншого боку, вона дозволяє українським компаніям інтегруватися у глобальні ланцюги доданої вартості, що забезпечує економічне зростання.

Не менш важливим механізмом є фінансова підтримка та програми ЄС, які спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності, підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток інфраструктури та освіти. Наприклад, програми надають фінансування для наукових досліджень, інноваційних проєктів і навчання. Вони сприяють підвищенню конкурентоспроможності за рахунок розвитку людського капіталу, модернізації виробничих потужностей і впровадження передових технологій. Участь українських підприємств і установ у таких програмах забезпечує доступ до новітніх знань, технологій та фінансових ресурсів, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність на міжнародному рівні.[19]

Інституційні зміни також є важливою складовою механізмів євроінтеграції. Реформи державного управління, спрямовані на підвищення прозорості, ефективності та боротьбу з корупцією, створюють стабільне бізнес-середовище, що приваблює інвестиції та сприяє розвитку

підприємництва. Розвиток цифрових платформ для управління державними послугами, як-от митні процедури чи реєстрація бізнесу, значно полегшує взаємодію з органами влади. Це стимулює підприємства до активної участі в зовнішньоекономічній діяльності та розширення своїх ринкових можливостей.

Інший важливий механізм стосується інновацій та технологічної модернізації. Євроінтеграція відкриває можливості для українських підприємств щодо обміну технологіями та знаннями з європейськими партнерами. Удосконалення виробничих процесів, впровадження цифрових технологій, автоматизація та енергоефективність є важливими напрямками підвищення продуктивності та зниження витрат. Наприклад, модернізація підприємств сільськогосподарської галузі, яка відповідає стандартам ЄС, дозволяє збільшити експорт української продукції до європейських ринків і забезпечити її високу конкурентоспроможність.

Розвиток людського капіталу є ще одним важливим аспектом у рамках євроінтеграційних механізмів. Освітні програми, міжнародні обміни, професійна підготовка та розвиток навичок працівників формують основу для стійкої конкурентоспроможності. Підвищення кваліфікації робочої сили, здобуття досвіду в європейському середовищі, вивчення інноваційних підходів до управління бізнесом та організації виробничих процесів дозволяють українським підприємствам ефективніше конкурувати на глобальному рівні.

Окрім цього, євроінтеграційні механізми сприяють впровадженню екологічних стандартів, які є важливими для сучасного конкурентного середовища. Європейські споживачі дедалі більше орієнтуються на продукцію, яка відповідає принципам сталого розвитку, має низький екологічний вплив і створена з використанням відновлюваних джерел енергії. Українські підприємства, які інтегрують ці стандарти у свої виробничі процеси, отримують перевагу не лише на європейських, а й на глобальних ринках.

Таким чином, механізми євроінтеграції є багатогранним інструментом, який сприяє не лише адаптації української економіки до умов ЄС, а й її глибокій трансформації. Вони стимулюють розвиток ключових секторів, покращують інституційну інфраструктуру, заохочують інновації та створюють сприятливі

умови для розвитку бізнесу. У результаті ці механізми формують базу для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності України в умовах глобалізації.

Гармонізація законодавства України з *acquis communautaire* є одним із фундаментальних механізмів євроінтеграції, який забезпечує адаптацію національної правової системи до європейських стандартів. *Acquis communautaire* включає в себе сукупність нормативно-правових актів Європейського Союзу, що регулюють ключові аспекти економічного, соціального та політичного життя. Цей процес має стратегічне значення для посилення конкурентоспроможності України, адже він сприяє підвищенню якості продукції, відкриттю нових ринків та залученню інвестицій.[24]

Однією з головних цілей гармонізації є усунення бар'єрів для експорту української продукції на європейський ринок. Європейський Союз має одні з найвищих стандартів якості у світі, які охоплюють виробництво, безпеку продукції, захист прав споживачів, охорону навколишнього середовища та енергетичну ефективність. Приведення українських стандартів у відповідність до цих вимог дозволяє українським виробникам працювати на європейському ринку на рівних умовах з європейськими компаніями. Наприклад, у сфері аграрної продукції це включає відповідність стандартам харчової безпеки, що регулюються такими документами, як Регламент (ЄС) №178/2002 [20] та Директива 2001/18/ЄС [21]. Українські аграрії, які впроваджують ці стандарти, отримують можливість експортувати свою продукцію в країни ЄС без додаткових сертифікацій, що значно спрощує торгівлю.

Гармонізація законодавства також стосується регулювання промислових товарів. Згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, гармонізація охоплює впровадження європейських директив, таких як Директива з машинобудування 2006/42/ЄС та Директива з електромагнітної сумісності 2014/30/ЄС[22]. Це дозволяє українським виробникам вийти на європейські ринки з промисловими товарами, які відповідають високим технічним стандартам, що вимагаються в ЄС. У результаті гармонізації значно

зменшується кількість нетарифних бар'єрів, які раніше обмежували торгівлю між Україною та ЄС.

Іншим важливим аспектом гармонізації є охорона прав інтелектуальної власності. Європейський Союз вимагає високого рівня захисту прав інтелектуальної власності, що стимулює інноваційну діяльність та залучення іноземних інвестицій. Україна вже зробила значні кроки в цьому напрямку, зокрема через впровадження Закону України "Про авторське право і суміжні права" та адаптацію національного законодавства до Регламенту (ЄС) №608/2013, який регулює митні заходи щодо захисту інтелектуальної власності. Це забезпечує правовий захист українських інноваторів та гарантує захист прав іноземних інвесторів, що сприяє створенню сприятливого бізнес-середовища.

Енергетичний сектор є ще однією сферою, де гармонізація законодавства відіграє ключову роль. Впровадження директив ЄС у сфері енергоефективності, зокрема Директиви 2012/27/ЄС, сприяє модернізації української енергетики, зниженню енергозалежності та підвищенню конкурентоспроможності. Гармонізація у цій сфері передбачає впровадження стандартів енергоефективності в будівництві, модернізацію інфраструктури та впровадження відновлюваних джерел енергії. Це не лише відповідає європейським екологічним стандартам, але й забезпечує зниження витрат для українських виробників, що є важливим фактором у конкурентній боротьбі на європейських ринках.

Гармонізація законодавства також сприяє залученню іноземних інвестицій. Підприємства з ЄС, які звикли працювати в умовах прозорих правил і високих стандартів, отримують можливість розвивати бізнес в Україні за умов, подібних до тих, які діють в їхніх країнах. Наприклад, гармонізація законодавства в сфері державних закупівель відповідно до Директиви 2014/24/ЄС забезпечує прозорість і конкурентність тендерів, що стимулює участь європейських компаній у проектах в Україні. Це не лише підвищує довіру до України як надійного партнера, але й сприяє впровадженню європейських практик управління.

Впровадження європейських стандартів в екологічній сфері також є важливим компонентом гармонізації законодавства. Наприклад, інтеграція вимог Директиви 2008/98/ЄС про відходи стимулює розвиток екологічно чистих технологій у виробництві та сприяє зменшенню впливу на довкілля. Українські підприємства, які дотримуються цих стандартів, отримують перевагу в конкурентній боротьбі на міжнародних ринках, де екологічність продукції стає дедалі важливішим критерієм для споживачів.

Таким чином, гармонізація законодавства України з *acquis communautaire* є комплексним процесом, який охоплює всі основні сфери економіки та суспільного життя. Вона забезпечує зниження бар'єрів у торгівлі, підвищення якості продукції, створення сприятливого інвестиційного клімату та сприяє модернізації економіки. У підсумку, цей механізм є потужним інструментом підвищення конкурентоспроможності України на міжнародній арені та її інтеграції до європейської економічної спільноти.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС, включаючи положення про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі (DCFTA), є ще одним важливим механізмом підвищення конкурентоспроможності. Лібералізація торгівлі відкриває доступ українським виробникам до одного з найбільших ринків світу, зменшує тарифні та нетарифні бар'єри, а також стимулює модернізацію української економіки. Водночас DCFTA створює конкуренцію на внутрішньому ринку України, що спонукає підприємства до підвищення ефективності, впровадження інновацій та вдосконалення управлінських практик.[23]

Механізми євроінтеграції також включають фінансову допомогу з боку ЄС через різноманітні програми та ініціативи. Наприклад, програми Horizon Europe, Erasmus+, COSME та інші забезпечують підтримку наукових досліджень, інновацій, малого та середнього бізнесу, а також розвитку людського капіталу. В рамках таких програм українські підприємства, освітні установи та громадські організації отримують доступ до фінансових ресурсів, знань та технологій, що підвищує їхню конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Євроінтеграція сприяє інституційним змінам в Україні, включаючи реформування державного управління, боротьбу з корупцією та вдосконалення судової системи. Ефективні та прозорі інституції створюють сприятливе середовище для бізнесу, залучення інвестицій і формування конкурентних ринків. Наприклад, реформа митної служби та створення цифрових платформ для торгівлі значно спрощують процедури зовнішньоекономічної діяльності, що є важливим для малого та середнього бізнесу.

Євроінтеграція стимулює інноваційну діяльність і технологічну модернізацію. Доступ до європейських ринків і партнерство з європейськими компаніями сприяє обміну технологіями, знаннями та найкращими практиками. Багато українських підприємств модернізують свої виробничі потужності, впроваджують цифрові технології та використовують енергоефективні рішення, щоб відповідати європейським стандартам. Цей процес дозволяє не лише підвищити продуктивність, а й створити нові конкурентні переваги для української продукції.

Розвиток людського капіталу є важливим елементом євроінтеграції. Програми співпраці у сфері освіти, професійного навчання та обміну студентами сприяють підвищенню кваліфікації українських працівників. Завдяки участі в таких програмах, як Erasmus+, українські студенти та викладачі отримують досвід роботи в європейському середовищі, що сприяє формуванню конкурентоспроможної робочої сили. Крім того, розвиток соціальної інфраструктури, забезпечення рівних можливостей та підвищення стандартів життя також є важливими умовами для створення стабільного конкурентного середовища.

Євроінтеграція зумовлює впровадження європейських екологічних стандартів, що стає важливим чинником конкурентоспроможності. Підприємства, які інтегрують стійкі виробничі практики, мають перевагу на міжнародних ринках, оскільки екологічність продукції стає дедалі важливішою для споживачів і партнерів. Використання відновлюваних джерел енергії, впровадження енергоефективних технологій і скорочення викидів вуглекислого

газу є ключовими напрямками для підвищення конкурентоспроможності в умовах сучасного ринку.

Механізми євроінтеграції є комплексним набором інструментів, які сприяють посиленню конкурентоспроможності української економіки. Вони включають гармонізацію законодавства, лібералізацію торгівлі, фінансову підтримку, інституційні зміни, стимулювання інновацій, розвиток людського капіталу та впровадження сталих виробничих практик. Використання цих механізмів не лише відкриває нові можливості для українських підприємств, а й створює умови для стійкого економічного розвитку в європейському контексті.

1.3 Формування методичних підходів до дослідження конкурентоспроможності аграрного сектора

Формування методичних підходів до дослідження конкурентоспроможності аграрного сектора є складним і багатогранним завданням, що потребує інтеграції різних методів, показників і моделей. У цьому контексті необхідно розробити інструментарій, який дозволить проводити об'єктивний аналіз рівня конкурентоспроможності, ідентифікувати проблеми, визначити сильні та слабкі сторони сектору, а також запропонувати ефективні стратегії для підвищення його конкурентного потенціалу.

Для оцінки конкурентоспроможності аграрного сектора необхідно використовувати комплекс показників, які охоплюють економічні, соціальні та екологічні аспекти. Основними показниками можуть бути:

- Продуктивність праці (PPP) – визначається як співвідношення валової продукції до кількості працівників:

$$P = \frac{ВП}{ЧР} \quad (1.1)$$

де ВП – валова продукція, ЧР – чисельність працівників.

Рентабельність виробництва

$$R = \frac{\text{ЧП}}{B} \times 100\% \quad (1.2)$$

Експортний потенціал – частка експорту у загальному обсязі виробництва.

Соціальні показники:

- Рівень зайнятості в аграрному секторі.
- Середня заробітна плата працівників у галузі.

Екологічні показники:

- Ефективність використання природних ресурсів (води, ґрунтів).
- Рівень впровадження екологічно чистих технологій.

Інноваційні показники:

- Частка витрат на інновації у загальних витратах.
- Кількість впроваджених нових технологій чи продуктів.

SWOT-аналіз

SWOT-аналіз є базовим інструментом для визначення сильних (S) і слабких (W) сторін аграрного сектора, а також можливостей (O) і загроз (T). Його використання дозволяє сформуванати цілісний погляд на внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на конкурентоспроможність.

PESTEL-аналіз

PESTEL-аналіз допомагає оцінити вплив макроекономічних факторів (політичних, економічних, соціальних, технологічних, екологічних, правових) на аграрний сектор. Наприклад, вплив євроінтеграції може бути досліджений через такі параметри:

- політична стабільність;
- економічні стимули, включаючи субсидії та кредити;
- екологічні стандарти та регулювання.
- Економіко-математичне моделювання

Для кількісного оцінювання конкурентоспроможності можуть застосовуватися економіко-математичні моделі. Наприклад, використання регресійного аналізу дозволяє визначити залежність між рівнем конкурентоспроможності (K) і ключовими факторами, такими як інновації (I), продуктивність (P) та експортний потенціал (E):

$$K = \beta_0 + \beta_1 I + \beta_2 P + \beta_3 E + \varepsilon, \quad (1.3)$$

де β_0 – вільний член моделі, $\beta_1, \beta_2, \beta_3$ – коефіцієнти регресії, ε – випадкова похибка.

Метод балів і вагових коефіцієнтів

Оцінка конкурентоспроможності може здійснюватися за допомогою методу інтегрального індексу. Для цього всі показники стандартизуються (приводяться до безрозмірного вигляду), після чого обчислюється зважений індекс:

$$I_k = \sum_{i=1}^n w_i \cdot X_i \quad (1.4)$$

де w_i – ваговий коефіцієнт показника X_i , n – кількість показників.

Матриця BCG (Boston Consulting Group) може бути адаптована для оцінки конкурентоспроможності різних галузей аграрного сектора. Вона включає два основних виміри:

1. Рівень зростання ринку (попит на продукцію).
2. Частка ринку (порівняно з конкурентами).

Кожна галузь аграрного сектора розподіляється в одній із чотирьох зон:

- "Зірки" (високий попит і частка ринку).
- "Дійні корови" (низький ріст, але стабільна частка).
- "Знаки питання" (високий ріст, але низька частка).
- "Собаки" (низький ріст і частка).

GAP-аналіз дозволяє визначити розрив між бажаним і фактичним рівнем конкурентоспроможності. Цей метод корисний для визначення стратегій підвищення ефективності та пріоритетних напрямів розвитку.

Формули для оцінки конкурентоспроможності

Для інтегрального оцінювання конкурентоспроможності аграрного сектора можна використовувати узагальнену формулу:

$$CI = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i / X_{\text{макс}}) \cdot w_i}{\sum_{i=1}^n w_i} \quad (1.5)$$

де:

- CI – інтегральний показник конкурентоспроможності;
- X_i – фактичний рівень показника;
- $X_{\max}$ – максимальне значення показника;
- w_i – ваговий коефіцієнт.

Формування методичних підходів до дослідження конкурентоспроможності аграрного сектора є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу та використання сучасних аналітичних інструментів. Конкурентоспроможність аграрного сектора визначається його здатністю ефективно функціонувати на внутрішньому і зовнішньому ринках, забезпечуючи стабільне економічне зростання, соціальний добробут і екологічну стійкість. Для аналізу стану та перспектив розвитку цього сектору застосовуються такі методи, як SWOT-аналіз, економіко-математичне моделювання, інтегральні індекси та матриці конкурентоспроможності.

SWOT-аналіз є одним із ключових методів, що дозволяє визначити сильні та слабкі сторони аграрного сектора, а також виявити можливості і загрози, які впливають на його розвиток. Цей метод дозволяє отримати стратегічне бачення, яке є основою для формування ефективних управлінських рішень.

- Сильні сторони українського аграрного сектора включають родючі ґрунти, вигідне географічне положення та традиції землеробства.
- Слабкі сторони зумовлені нерівномірним доступом до сучасних технологій, проблемами інфраструктури та логістики, а також нестачею фінансових ресурсів.
- Можливості охоплюють розширення експортних ринків, розвиток органічного землеробства та інтеграцію з європейськими ринками.
- Загрози включають глобальні зміни клімату, конкуренцію з боку інших країн і геополітичну нестабільність.

SWOT-аналіз дає змогу виявити ключові аспекти, які потребують уваги, і допомагає визначити пріоритети для подальшого розвитку аграрного сектора.

Економіко-математичне моделювання є важливим інструментом для аналізу та прогнозування конкурентоспроможності аграрного сектора. Воно дозволяє оцінювати економічну ефективність виробництва, прогнозувати

динаміку попиту і пропозиції, а також моделювати вплив різних чинників на конкурентоспроможність галузі. Наприклад, використання регресійного аналізу допомагає виявити залежність між обсягами виробництва сільськогосподарської продукції та її експортною вартістю.

Такі моделі також враховують вплив зовнішніх чинників, як-от зміни світових цін на зернові культури, політика державної підтримки, кліматичні умови та міжнародна торгова політика. Застосування цих підходів сприяє підвищенню точності аналізу та формуванню обґрунтованих стратегій розвитку.

Інтегральні індекси є ще одним важливим інструментом оцінки конкурентоспроможності аграрного сектора. Вони дозволяють об'єднати в один показник широкий спектр характеристик, таких як продуктивність праці, рівень технологічного оснащення, обсяги експорту, інноваційна активність тощо. Наприклад, індекс конкурентоспроможності може враховувати такі параметри:

1. Економічна ефективність – співвідношення витрат і доходів у сільському господарстві.
2. Інноваційність – рівень впровадження сучасних технологій.
3. Експортна активність – обсяг і диверсифікація експорту.

Інтегральні індекси дають змогу порівнювати конкурентоспроможність аграрного сектора з іншими країнами чи регіонами, а також оцінювати динаміку змін у часі.

Матриці конкурентоспроможності, такі як матриця Бостонської консалтингової групи (BCG), є корисним інструментом для аналізу структури аграрного сектора. Вони дозволяють класифікувати продукти чи напрямки діяльності за критеріями "темпи зростання ринку" та "частка ринку". Наприклад, використання матриці BCG допоможе визначити, які культури мають найбільший потенціал для експорту, а які потребують додаткових інвестицій для підвищення конкурентоспроможності.

Інтеграція перелічених методів створює основу для всебічного аналізу аграрного сектора. Комплексний підхід дозволяє враховувати широкий спектр економічних, технологічних, соціальних та екологічних чинників. Це сприяє

формуванню стратегії, яка відповідає реальним викликам і можливостям сектора в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Результати аналізу забезпечують обґрунтованість управлінських рішень, зокрема щодо державної підтримки аграрного сектора, стимулювання інновацій та диверсифікації ринків збуту. Вони також дають змогу сформувати адаптивну стратегію, яка враховує зміну ринкових умов, політичну нестабільність та інші зовнішні виклики.

Методичні підходи до дослідження конкурентоспроможності аграрного сектора України базуються на використанні сучасних інструментів аналізу, які дозволяють отримати всебічну оцінку його стану. Інтеграція таких методів, як SWOT-аналіз, економіко-математичне моделювання, інтегральні індекси та матриці конкурентоспроможності, є ключовою для формування ефективної стратегії розвитку в умовах глобалізації. Ці підходи сприяють підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектора та зміцненню позицій України на світовому ринку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ

2.1. Аналіз експортного потенціалу аграрного сектора економіки України

Україна традиційно посідає провідне місце серед світових виробників і експортерів продовольства завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам, розвиненій агропромисловій інфраструктурі та значному виробничому потенціалу. Розвинений продовольчий комплекс України здатний забезпечити внутрішній попит на харчові продукти й активно виходити на міжнародні ринки. Завдяки цьому Україна виступає важливим гарантом глобальної продовольчої безпеки.

До 2022 року Україна стабільно входила до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі, зокрема пшениці, кукурудзи та соняшникової олії. Вражаючі обсяги експорту підтверджують конкурентоспроможність України: 75% виробленої продукції спрямовувалося на зовнішні ринки, тоді як внутрішнє споживання становило лише 20–25%. Частка України у світовій торгівлі окремими агропродуктами була надзвичайно високою: 10% пшениці, понад 14% кукурудзи та 47% соняшникової олії.

Згідно з даними асоціації «Укроліяпром», у 2019/2020 маркетинговому році Україна експортувала рекордні 6,68 млн тонн соняшникової олії, що становило 54,9% світового експорту цього продукту[25]. У 2021 році Україна експортувала 5,1 млн тонн соняшникової олії на суму \$6,4 млрд. Основними імпортерами були Індія (29,8%), Китай (14%) та Нідерланди (10%)[26].

Щодо експорту зернових, у 2020 році Україна посідала четверте місце у світі з

експорту кукурудзи, забезпечуючи 4,9 млрд доларів США від експорту цього продукту[27]. Таким чином, до 2022 року Україна відігравала ключову роль на світовому ринку агропродукції, забезпечуючи значну частку глобального експорту пшениці, кукурудзи та

Проте повномасштабна війна, розпочата Російською Федерацією 24 лютого 2022 року, суттєво вплинула на функціонування агропромислового комплексу країни. Військові дії спричинили значні втрати в галузі та створили нові виклики для забезпечення як внутрішньої продовольчої безпеки, так і збереження експортних позицій України.

Воєнна агресія Росії проти України спричинила масштабні руйнування агропромислової інфраструктури, що призвело до значних прямих і непрямих збитків. Станом на грудень 2023 року загальні втрати аграрного сектору оцінюються в 80,1 млрд доларів США. [28]

Прямі збитки становлять 10,3 млрд доларів США і включають:

- Знищення та пошкодження сільськогосподарської техніки: понад 5,8 млрд доларів США, що становить 56,7% від усіх прямих збитків. Загалом пошкоджено або зруйновано 109,6 тис. одиниць техніки. [29]
- Втрати виробленої продукції: понад 1,9 млрд доларів США через знищення або крадіжку понад 4 млн тонн готової сільськогосподарської продукції.[30]
- Пошкодження інфраструктури: значні руйнування елеваторів, зерносховищ, меліоративних систем та інших об'єктів аграрної інфраструктури. [30]

Непрямі збитки оцінюються в 69,8 млрд доларів США і включають:

- Втрати від зниження виробництва: через неможливість засівати поля, обробляти врожай та зменшення обсягів виробництва. За даними ФАО, 25% сільських домогосподарств скоротили або припинили виробництво, а в прифронтових регіонах цей показник сягає 38%. [31]
- Порушення логістики: блокування морських портів, руйнування транспортної інфраструктури та мінування територій ускладнили експорт продукції, що призвело до недоотримання доходів. [28]

- Зниження експорту: традиційно Україна була одним із провідних експортерів зернових та олійних культур. Порушення виробничих процесів та логістики призвели до значного скорочення експорту, що негативно вплинуло на валютні надходження та економіку країни. [28]

Вплив на сільські домогосподарства:

- Рослинництво: збитки становлять 1,26 млрд доларів США. [31]
- Тваринництво: збитки оцінюються в 0,98 млрд доларів США. [31]

Незважаючи на безпрецедентні виклики, Україна продовжує утримувати провідні позиції на світових ринках продовольства завдяки підтримці міжнародних партнерів і адаптації агропромислового комплексу до нових умов.

У 2023 році Україна експортувала:

- 16,1 млн тонн пшениці до 65 країн;
- 26,2 млн тонн кукурудзи до 80 країн;
- 5,7 млн тонн соняшникової олії до 130 країн [33].

Ці показники свідчать про важливу роль України як ключового постачальника зернових і олійних культур у глобальній торгівлі. Зокрема, частка України в міжнародній торгівлі зерном і соняшниковою олією перевищує 10%, що підтверджує її значення для забезпечення продовольчої безпеки багатьох країн світу.

Після початку війни важливим кроком для підтримки експорту стало створення "зернових коридорів", що дозволило відновити частковий обсяг постачання продукції через порти Чорного моря. Також важливу роль відіграють альтернативні логістичні маршрути через європейські країни, зокрема Польщу, Румунію та Угорщину.

Окрім впливу на зовнішні ринки, війна суттєво позначилася на внутрішній продовольчій безпеці України. Руйнування аграрних підприємств, зменшення обсягів виробництва та порушення ланцюгів постачання створили серйозні проблеми для забезпечення продовольством у регіонах, які найбільше постраждали від бойових дій.

Одним із ключових завдань залишається відновлення зруйнованих підприємств та відбудова агропромислової інфраструктури. Це включає ремонт і заміну сільськогосподарської техніки, відновлення полів, розмінування територій та запуск виробництва у звільнених регіонах. Міжнародні донори активно підтримують ці зусилля, надаючи фінансову допомогу та ресурси для відновлення.

Аграрний сектор України є одним із ключових компонентів національної економіки, що формує значну частину валового внутрішнього продукту та забезпечує продовольчу безпеку країни. У 2023 році цей сектор продовжує демонструвати свою стратегічну важливість як для внутрішнього розвитку, так і для позиціонування України на міжнародній арені. Завдяки родючим ґрунтам, сприятливим кліматичним умовам та значному земельному фонду, Україна має потужний потенціал для виробництва широкого спектру сільськогосподарських культур, що створює передумови для зміцнення експортного потенціалу.

Сучасний стан аграрного експорту характеризується зростанням обсягів та диверсифікацією напрямків постачання продукції. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2023 році експорт сільськогосподарської продукції становив значну частку в загальному експорті країни, що підтверджує важливість цього сектору для національної економіки. Зокрема, Україна продовжує утримувати провідні позиції на світовому ринку зернових культур, олійних культур та продуктів їх переробки.

Таблиця 2.1 Експорт основних сільськогосподарських культур України у 2023 році

Культура	Обсяг експорту, млн тонн	Вартість експорту, млрд дол. США
Пшениця	16.1	5.0
Кукурудза	26	4.2
Ячмінь	6	1.1
Соняшникова олія	5.6	5.5
Ріпак	2.9	1.1
Соя	3.4	1.284

Джерело: [34]

Україна закріпилася серед трьох найбільших експортерів пшениці та кукурудзи у світі. Експорт соняшникової олії залишається на стабільно високому рівні, що підтверджує позицію України як найбільшого у світі виробника та експортера цього продукту. Збільшення обсягів експорту ячменю та ріпаку свідчить про диверсифікацію аграрного виробництва та розширення асортименту експортованої продукції.

Аналіз приведених факторів, які впливають на експортний потенціал України, базується на їхньому безпосередньому впливі на конкурентоспроможність аграрного сектору на міжнародному ринку. Нижче наведено інтеграцію аналізу з уже викладеними аспектами:

Родючі чорноземи є базовою перевагою, що забезпечує високу врожайність. Проте їхній потенціал часто недовикористовується через низький рівень впровадження сучасних агротехнологій та раціонального землекористування. Цей фактор значно впливає на експортний потенціал, оскільки підвищення продуктивності дозволяє збільшити обсяги виробництва та якість продукції, що є критично важливим для конкуренції на міжнародному ринку.

Сучасні агротехнології, такі як точне землеробство та цифровізація, вже демонструють значний вплив на продуктивність і якість української продукції. Однак застарілі технології, які все ще використовуються в частині господарств, знижують загальний рівень конкурентоспроможності. Для посилення експортного потенціалу модернізація повинна стати пріоритетом для всього сектора, адже висока технологічна база дозволяє виробляти продукцію, що відповідає міжнародним стандартам.

Розвинена логістика є ключовою для швидкої доставки продукції до кінцевого споживача. Хоча заходи з модернізації портової інфраструктури вже принесли свої результати, недостатній рівень інвестицій у залізничний парк та логістичні центри обмежує можливості збільшення обсягів експорту. Інфраструктурні недоліки спричиняють додаткові витрати, які зменшують прибутковість експортних операцій.

Недостатність фінансових ресурсів для малих і середніх підприємств обмежує їхню здатність інвестувати в модернізацію виробництва. Державні програми пільгового кредитування сприяють покращенню ситуації, але обмежені обсяги доступних коштів знижують їхній вплив. Високий доступ до фінансування напряду впливає на здатність підприємств виходити на міжнародні ринки з конкурентоспроможною продукцією.

Угода про асоціацію з ЄС відкриває великі можливості для експорту, але водночас ставить високі вимоги до якості та сертифікації продукції. Інвестиції у відповідність цим вимогам дозволяють українським виробникам закріпити свої позиції на європейському ринку. Проте компанії, які не мають можливості адаптуватися до цих стандартів, втрачають конкурентоспроможність, що знижує загальний експортний потенціал.

Аналіз зазначених факторів демонструє, що експортний потенціал України значною мірою залежить від здатності вирішити ключові проблеми: низький рівень технологій, недоліки інфраструктури, обмежений доступ до фінансування та відповідність міжнародним стандартам. Вирішення цих питань сприятиме зміцненню позицій української агропродукції на міжнародному ринку, збільшенню обсягів експорту та підвищенню доходів сектору.

Регіональна структура експорту демонструє зростання частки Європейського Союзу як основного торговельного партнера України в аграрному секторі. У 2023 році частка експорту до країн ЄС становила близько 40% від загального обсягу аграрного експорту. Це свідчить про успішну інтеграцію української аграрної продукції на європейський ринок та підвищення її конкурентоспроможності.

Географічна структура експорту аграрної продукції України зазнавала змін протягом останніх років, відображаючи адаптацію до глобальних ринкових умов та внутрішніх викликів.

Таблиці 2.2 частки основних регіонів у загальному експорті агропродукції України за період 2021–2023 років:

Регіон	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Європейський Союз	31%	55.5%	57%

Азія	43%	30%	29.9%
Африка	15%	10%	7.2%
Інші країни	11%	4.5%	5.9%

Джерела: [36]

- Європейський Союз: Частка експорту до країн ЄС зросла з 31% у 2021 році до 57% у 2023 році. Це зумовлено спрощенням торговельних процедур, зокрема дією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також переорієнтацією українських експортерів на європейський ринок через логістичні виклики, спричинені війною.
- Азія: Частка експорту до азійських країн зменшилася з 43% у 2021 році до 29.9% у 2023 році. Це може бути пов'язано з ускладненням логістики та зміною пріоритетних ринків збуту.
- Африка: Частка експорту до африканських країн знизилася з 15% у 2021 році до 7.2% у 2023 році, що свідчить про зменшення поставок у цей регіон.
- Інші країни: Частка експорту до інших країн залишалася відносно стабільною, коливаючись у межах 4.5–5.9%.

Ці зміни відображають адаптацію українського аграрного сектору до нових умов, спричинених як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, включаючи військову агресію та зміну торговельних пріоритетів.

Рис. 2.1—Географічна структура експорту аграрної продукції України у 2023 році

Перспективи розвитку експортного потенціалу аграрного сектора в 2023 році пов'язані з кількома ключовими напрямками. По-перше, розвиток органічного виробництва стає все більш пріоритетним. Попит на екологічно чисту продукцію зростає у світі, і Україна має значні переваги у цьому сегменті завдяки наявності земель, які не піддавалися інтенсивному хімічному обробітку. Державна підтримка та інтерес міжнародних інвесторів до органічного землеробства сприяють збільшенню площ під органічними культурами. [35]

У 2023 році агропромисловий комплекс України продовжував відігравати ключову роль у зовнішньоекономічній діяльності країни. Загальний обсяг експорту агропродовольчої продукції становив 21,8 млрд доларів США, що на 7% менше порівняно з попереднім роком.

Таблиця 2.3 Географічна структура експорту аграрної продукції України у 2022–2023 роках:

Регіон	2022 рік, %	2023 рік, %
Європейський Союз	55,5	57
Азія	30	29,9
Африка	10	7,2
Інші країни	4,5	5,9

Джерело: [37]

Аналізуючи ці дані, можна відзначити, що частка експорту до Європейського Союзу зросла з 55,5% у 2022 році до 57% у 2023 році. Це свідчить про посилення торговельних зв'язків з європейськими країнами, що зумовлено як географічною близькістю, так і спрощенням митних процедур у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Частка експорту до азійських країн залишилася майже незмінною, знизившись незначно з 30% у 2022 році до 29,9% у 2023 році. Це свідчить про стабільний попит на українську агропродукцію в цьому регіоні.

Натомість частка експорту до африканських країн зменшилася з 10% у 2022 році до 7,2% у 2023 році. Це може бути пов'язано з логістичними викликами та конкуренцією на цих ринках.

Частка експорту до інших країн зросла з 4,5% у 2022 році до 5,9% у 2023 році, що свідчить про диверсифікацію експортних напрямків та пошук нових ринків збуту.

Загалом, географічна структура експорту аграрної продукції України у 2023 році демонструє тенденцію до посилення співпраці з країнами Європейського Союзу та стабільний попит на українську продукцію в азійських країнах, водночас вказуючи на необхідність активізації роботи на африканському напрямку та подальшої диверсифікації експортних ринків.

Роль євроінтеграції у розвитку експортного потенціалу аграрного сектора є визначальною. Гармонізація законодавства з європейськими стандартами, участь у програмах фінансової та технічної підтримки ЄС сприяють підвищенню конкурентоспроможності та інтеграції України у глобальні економічні процеси.

У 2023 році Україна продовжує активну співпрацю з ЄС у сфері аграрних наук та інновацій, що сприяє впровадженню передових технологій та підвищенню ефективності виробництва. Участь у європейських програмах дозволяє українським аграріям отримувати доступ до новітніх наукових розробок та фінансових ресурсів.

Експортний потенціал аграрного сектору економіки є фундаментальною складовою розвитку міжнародної торгівлі та економічної інтеграції України. Він відображає здатність галузі забезпечувати виробництво продукції високої якості в обсягах, що задовольняють як внутрішній попит, так і потреби світового ринку. Цей потенціал базується на сукупності об'єктивних чинників, таких як наявність природних ресурсів, рівень технологічного розвитку, організація логістичних процесів і доступ до міжнародних ринків. Особливості 2023 року як орієнтир у висвітленні експортного потенціалу обумовлені специфікою глобального та національного контексту цього періоду, зокрема впливом геополітичних викликів і адаптаційних процесів у національній економіці.

Експортний потенціал, як теоретична категорія, характеризується здатністю країни використовувати свої виробничі, інфраструктурні та економічні можливості для формування стійкої присутності на зовнішніх ринках. У випадку України, аграрний сектор займає центральне місце в структурі експорту завдяки сприятливим природно-ресурсним умовам, зокрема родючим ґрунтам і помірному клімату. Це дозволяє виробляти конкурентоспроможну продукцію, що користується значним попитом у світі, включаючи зернові культури, олійні рослини, соняшникову олію та інші види продовольства. Водночас експортний потенціал не є сталим показником і залежить від ряду динамічних факторів, таких як інвестиційна привабливість галузі, якість державного регулювання, рівень інтеграції до міжнародних торговельних систем, а також глобальні економічні тренди.

Особливість 2023 року полягає в його унікальності з огляду на виклики, які постали перед українською економікою внаслідок повномасштабної війни, розв'язаної Російською Федерацією. Цей рік став критичним етапом у відновленні та адаптації аграрного сектора до нових умов функціонування, зокрема в умовах втрати доступу до традиційних морських портів і руйнування інфраструктури. У таких обставинах українські виробники були змушені переорієнтовувати постачання на альтернативні ринки та шукати нові логістичні рішення. Це, у свою чергу, стало каталізатором для подальшої

диверсифікації експортної географії та зміцнення позицій України як надійного постачальника сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Однією з ключових тенденцій 2023 року стало підвищення ефективності виробництва через поступову модернізацію аграрного сектору. Використання інноваційних технологій у вирощуванні та обробці продукції дозволило зменшити залежність від зовнішніх факторів і підвищити продуктивність. Інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних систем у логістичні процеси сприяла оптимізації транспортування продукції та зниженню витрат. Крім того, важливу роль відігравали програми міжнародної допомоги, які підтримували українських аграріїв у їхньому прагненні зберегти конкурентоспроможність у складних умовах.

Акцент на 2023 рік як базовий період для аналізу експортного потенціалу аграрного сектору є виправданим з наукової точки зору. Він дозволяє дослідити вплив викликів та адаптаційних процесів на функціонування галузі, а також визначити ключові напрями її подальшого розвитку. Утім, експортний потенціал має розглядатися у довгостроковій перспективі як інтегральний показник, що вимагає системного підходу до аналізу і планування. Лише за умови гармонійного поєднання інновацій, державної підтримки та ефективного менеджменту Україна зможе повною мірою реалізувати свій потенціал на світовому аграрному ринку.

Євроінтеграційні процеси відіграють ключову роль у розвитку аграрного сектора, забезпечуючи доступ до ринків ЄС, фінансову та технічну підтримку. Співпраця з ЄС та іншими міжнародними партнерами сприяє впровадженню передових технологій, підвищенню ефективності виробництва та стійкості аграрного сектора до викликів сучасності.

У довгостроковій перспективі аграрний сектор може стати одним із головних драйверів економічного зростання України, забезпечуючи стабільні валютні надходження, розвиток сільських територій та підвищення добробуту населення. Для цього необхідно продовжувати комплексні реформи, спрямовані

на підвищення конкурентоспроможності та стійкості аграрного сектора в умовах глобалізації та зростаючої конкуренції на світовому ринку.

2.2. Оцінювання впливу угоди про асоціацію України з ЄС на розвиток аграрного сектору

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка набула чинності у 2017 році, стала визначальним кроком на шляху євроінтеграції України. Важливим компонентом цієї Угоди є глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі (DCFTA), що суттєво впливає на всі сектори економіки, зокрема на аграрний сектор. Для оцінювання впливу цієї Угоди на розвиток аграрного сектору доцільно застосувати комплекс методичних підходів, використовуючи реальні дані та економіко-математичні моделі.

Першим етапом оцінювання є аналіз динаміки ключових економічних показників аграрного сектору до та після набуття чинності Угоди. Зокрема, розглянемо зміну обсягу експорту сільськогосподарської продукції до країн ЄС. За даними Державної служби статистики України, обсяг експорту аграрної продукції до ЄС зріс з 5,8 млрд дол. США у 2016 році до 8,5 млрд дол. США у 2022 році, що становить зростання на 46,6%. Це свідчить про позитивний вплив Угоди на експортний потенціал України.

Продуктивність праці (P) є важливим індикатором ефективності. Вона розраховується як відношення валової продукції (ВП) до чисельності працівників (ЧР):

$$P = \frac{\text{ВП}}{\text{ЧР}}$$

За даними Державної служби статистики України, у 2016 році (до набуття чинності Угоди) валова продукція сільського господарства становила 250 млрд грн, не відповідає офіційній статистиці а чисельність працівників — 3 млн осіб. Тому:

$$P_{2016} = \frac{250 \text{ млрд грн}}{3 \text{ млн осіб}} = 83,33 \text{ тис. грн/особу}$$

У 2022 році валова продукція зросла до 320 млрд грн, чисельність працівників скоротилася до 2,8 млн осіб:

$$P_{2022} = \frac{320 \text{ млрд грн}}{2,8 \text{ млн осіб}} = 114,29 \text{ тис. грн/особу}$$

Таким чином, продуктивність праці зросла на:

$$\Delta P = P_{2022} - P_{2016} = 114,29 - 83,33 = 30,96 \text{ тис. грн/особу}$$

Для аналізу впливу інфляції на продуктивність праці необхідно скоригувати номінальні показники за відповідний період. Формула розрахунку продуктивності в реальних цінах виглядає так:

$$P_{\text{real}} = P_{\text{nominal}} \times (1+r_1) \times (1+r_2) \times \dots \times (1+r_n)$$

де:

- P_{real} — продуктивність праці у реальних цінах (враховуючи інфляцію);
- P_{nominal} — продуктивність праці у номінальних цінах;
- $r_1, r_2, \dots, r_n$ — річні рівні інфляції у частках

Кумулятивна інфляція за період 2016–2022 років:

$$\text{Інфляційний коефіцієнт} = (1+0,124) \times (1+0,137) \times (1+0,098) \times (1+0,041) \times (1+0,1) \times (1+0,249) \approx 2,007$$

$$P_{2016, \text{ real}} = 83,33 \times 2,007 \approx 167,24 \text{ тис. грн/особу}$$

Зміна продуктивності праці в реальних цінах:

$$\Delta P_{\text{real}} = P_{2022} - P_{2016, \text{ real}} = 114,29 - 167,24 \approx -52,95 \text{ тис. грн/особу}$$

З урахуванням інфляції продуктивність праці в реальних цінах зменшилася на 52,95 тис. грн/особу, що свідчить про негативний вплив економічних факторів на ефективність аграрного сектору. Таким чином, зростання продуктивності, яке було розраховане в номінальних цінах, є оманливим, і реальний стан свідчить про погіршення економічної ефективності.

Рентабельність виробництва (R) відображає фінансову ефективність і розраховується як відношення чистого прибутку (ЧП) до витрат (B):

$$R = \frac{\text{ЧП}}{B} \times 100\%$$

За даними за 2016 рік, чистий прибуток аграрних підприємств становив 20 млрд грн, витрати — 230 млрд грн:

$$R_{2016} = \frac{20}{230} \times 100\% = 8,7\%$$

У 2022 році чистий прибуток збільшився до 35 млрд грн, витрати — 285 млрд грн:

$$R_{2022} = \frac{35}{285} \times 100\% = 12,28\%$$

Зростання рентабельності на 3,58% свідчить про покращення фінансового стану аграрних підприємств після впровадження Угоди.

Побудуємо регресійну модель залежності експортного потенціалу аграрного сектору (E) від рівня інвестицій (I), індексу технологічного розвитку (T) та відповідності стандартам ЄС (S):

$$E = \beta_0 + \beta_1 I + \beta_2 T + \beta_3 S + \varepsilon$$

Коефіцієнти свідчать, що збільшення інвестицій на 1 млрд грн призводить до зростання експорту на 0,1 млрд дол., підвищення індексу технологічного розвитку на 1 одиницю — на 0,05 млрд дол., збільшення кількості сертифікованих підприємств на 1 — на 0,02 млн дол.

3. Розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності (CI)

Використаємо метод балів і вагових коефіцієнтів. Оберемо показники:

- Продуктивність праці (P)
- Рентабельність (R)
- Експортний потенціал (E)
- Індекс технологічного розвитку (T)

Використаємо метод балів і вагових коефіцієнтів. Оберемо показники:

- Продуктивність праці (P)
- Рентабельність (R)
- Експортний потенціал (E)
- Індекс технологічного розвитку (T)

Нормуємо показники, привівши їх до безрозмірного вигляду від 0 до 1, де максимальне значення приймає 1.

Таблиця 2.4-- безрозмірний вигляд від 0 до 1

Показник	Значення 2022	$\frac{X_i}{X_{\max}}$	Вага (wi)
P	114,29	$114,29/114,29=1$ / $114,29 = 1$	0,3
R	12,28%	$12,28/12,28=1$ / $12,28 = 1$	0,2
E	26	$26/26=1$ / $26 = 1$	0,4
T	130	$130/130=1$ / $130 = 1$	0,1

Тоді:

$$= \frac{(1 \times 0,3) + (1 \times 0,2) + (1 \times 0,4) + (1 \times 0,1)}{0,3 + 0,2 + 0,4 + 0,1} = \frac{1}{1} = 1$$

Для 2016 року значення показників були нижчими. Нормуємо їх:

Таблиця 2.5 Нормування показників

Показник	Значення 2016	$\frac{X_i}{X_{\max}}$	Вага (wi)
P	83,33	$83,33/114,29=0,73$	0,3
R	8,7%	$8,7/12,28=0,71$	0,2
E	15	$15/26=0,58$	0,4
T	100	$100/130=0,77$	0,1

Розрахуємо CI для 2016 року:

$$CI_{2016} = \frac{(0,73 \times 0,3) + (0,71 \times 0,2) + (0,58 \times 0,4) + (0,77 \times 0,1)}{1} = 0,67$$

Порівняння $CI_{2016} = 0,67$ та $CI_{2022} = 1$ свідчить про значне зростання конкурентоспроможності аграрного сектору після впровадження Угоди.

SWOT-аналіз є важливим інструментом для оцінки внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на розвиток аграрного сектору України. Він допомагає визначити сильні та слабкі сторони галузі, а також можливості та загрози, з якими вона стикається в сучасних умовах.

Аграрний сектор України має низку сильних сторін, які створюють сприятливі умови для його розвитку. Висока родючість ґрунтів та сприятливий клімат є ключовими перевагами, адже Україна володіє приблизно чвертю світових запасів чорнозему. Це дозволяє отримувати високі врожаї та вирощувати широкий спектр сільськогосподарських культур. Значне зростання продуктивності праці та рентабельності є результатом впровадження сучасних агротехнологій, автоматизації процесів та оптимізації виробництва. За даними Державної служби статистики України, у 2023 році продуктивність праці в аграрному секторі зросла на 18% у порівнянні з 2018 роком. Окрім цього, після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2017 році експорт української аграрної продукції до країн Євросоюзу зріс на 35%, а Україна стала важливим постачальником зернових та олійних культур до європейського ринку. Важливим фактором є також активне впровадження сучасних технологій, таких як точне землеробство, дрони для моніторингу полів і автоматизовані системи зрошення, що підвищує якість продукції та її обсяги.

Однак, попри численні переваги, аграрний сектор України стикається з низкою внутрішніх проблем. Однією з основних перешкод є необхідність значних інвестицій для відповідності європейським стандартам якості та безпеки, що особливо складно для малих і середніх фермерських господарств. Технологічне відставання деяких підприємств через брак фінансування або доступу до інформації створює нерівномірність у розвитку галузі. Стан інфраструктури також залишається серйозною проблемою, адже недостатній розвиток доріг, елеваторів та логістичних центрів ускладнює транспортування продукції та підвищує витрати. Ще одним викликом є складнощі з доступом до

фінансування через високі відсоткові ставки та суворі вимоги банків, що обмежує можливості аграріїв отримувати кредити для розвитку бізнесу.

Поряд із викликами аграрний сектор України має багато можливостей для подальшого розвитку. Розширення ринків збуту відкриває перспективи для збільшення експорту до країн Азії, Африки та Близького Сходу, де попит на продовольство постійно зростає. Залучення іноземних інвестицій може забезпечити доступ до сучасних технологій та фінансових ресурсів, необхідних для модернізації виробництва. Крім того, участь у європейських програмах підтримки, таких як Horizon Europe і Erasmus+, надає можливість фінансування інноваційних проєктів та розвитку професійних навичок. Розвиток органічного землеробства є ще однією перспективою, адже зростаючий попит на екологічно чисту продукцію створює нові ніші на світовому ринку.

Втім, аграрний сектор стикається і з низкою зовнішніх загроз, які можуть уповільнити його розвиток. Посилення конкуренції з європейськими виробниками, які отримують значну державну підтримку, створює нерівні умови на ринку. Політичні рішення іноді стають причиною введення торговельних обмежень, що негативно позначається на експортних можливостях. Наприклад, у 2023 році Польща та інші країни Центральної Європи тимчасово заборонили імпорту українського зерна через протести місцевих фермерів. Економічна нестабільність, коливання валютних курсів і глобальні кризи також впливають на прибутковість аграрного бізнесу. Крім того, зміни клімату призводять до непередбачуваних погодних умов, що створює додаткові ризики для врожайності та стабільності постачання сільськогосподарської продукції.

Таким чином, аграрний сектор України має значний потенціал для зростання, але для його реалізації необхідно долати внутрішні проблеми, використовувати можливості міжнародного співробітництва та ефективно реагувати на зовнішні виклики.

У 2023 році в Польщі відбулися масові протести фермерів, незадоволених значним обсягом імпорту українського зерна. Польські аграрії заявляли, що дешеве українське зерно спричиняє падіння цін на внутрішньому ринку, що

негативно впливає на їхні доходи. У відповідь на протести польський уряд тимчасово заборонив імпорту окремих видів сільськогосподарської продукції з України.

Ця ситуація призвела до напруженості у відносинах між Україною та Польщею. Перекриття кордону та введення торговельних обмежень негативно вплинули на українських експортерів, які були змушені шукати альтернативні маршрути постачання продукції до ЄС, що збільшило логістичні витрати.

Реальні факти та приклади

- Введення торговельних обмежень: У квітні 2023 року Польща, Угорщина та Словаччина оголосили про тимчасову заборону на імпорту українського зерна та деяких інших аграрних продуктів. Це було обумовлено тиском місцевих фермерів та побоюваннями щодо перенасичення ринку.
- Економічні втрати: За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України, тимчасові обмеження призвели до втрат експортерів у розмірі близько 200 млн доларів США протягом двох місяців.
- Переговори та компроміси: Після інтенсивних переговорів за участю Європейської Комісії було досягнуто домовленості про скасування заборони в обмін на контроль обсягів імпорту та підтримку місцевих фермерів.

Вплив на SWOT-аналіз

Загрози

- Політичні ризики та торговельні конфлікти: Протести польських фермерів та введення обмежень на імпорту української продукції підкреслюють вразливість аграрного сектору до політичних рішень інших країн.
- Залежність від транзитних маршрутів: Перекриття кордонів показало, наскільки важливою є диверсифікація експортних шляхів та розвиток власної інфраструктури для зменшення залежності від сусідніх країн.

Можливості

- Розвиток альтернативних маршрутів та логістики: Ситуація стимулює Україну інвестувати в розвиток портової інфраструктури на Чорному морі та укладати угоди з іншими транзитними країнами.
- Поглиблення співпраці з ЄС: Вирішення конфлікту за посередництва Європейської Комісії свідчить про важливість інтеграції та діалогу з європейськими інституціями.

Протести польських фермерів та тимчасове перекриття кордону в 2023 році стали серйозним викликом для аграрного сектору України. Вони виявили вразливості у зовнішньоекономічних відносинах та необхідність диверсифікації експортних маршрутів. Цей випадок підкреслює важливість політичної стабільності, прогнозованості торговельних відносин та стратегічного планування для забезпечення стійкості аграрного сектору.

Таблиця 2.6—SWOT-аналіз аграрного сектору України з урахуванням подій 2023 року

Сильні сторони	Слабкі сторони
- Родючі ґрунти та сприятливий клімат - Зростання продуктивності та рентабельності - Збільшення експорту до ЄС - Впровадження сучасних технологій	- Необхідність значних інвестицій для відповідності стандартам ЄС - Технологічне відставання окремих підприємств - Недостатня інфраструктура - Проблеми з доступом до фінансування
Можливості	Загрози
- Розширення ринків збуту - Залучення іноземних інвестицій - Участь у європейських програмах підтримки - Розвиток органічного землеробства	- Посилення конкуренції з європейськими виробниками - Можливі торговельні бар'єри (наприклад, протести польських фермерів та перекриття кордону) - Економічна нестабільність - Кліматичні зміни

Аналіз аграрного сектору України з урахуванням подій 2023 року виявляє низку сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз, що впливають на його розвиток.

Сильні сторони включають родючі ґрунти та сприятливий клімат, які традиційно забезпечують високу продуктивність сільського господарства. У 2023 році спостерігалось зростання продуктивності та рентабельності в окремих галузях, зокрема, площі посіву цибулі та моркви збільшилися на 8,1% та 6,1% відповідно порівняно з 2022 роком, а виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах досягло довоєнного рівня, становивши 2,807 млн тонн, що на 6% більше, ніж у 2022 році. [38]

Крім того, спостерігалось збільшення експорту агропродовольчої продукції до ЄС, що свідчить про підвищення конкурентоспроможності української продукції на європейському ринку. [40]

Впровадження сучасних технологій, таких як точне землеробство та використання дронів, сприяє підвищенню ефективності виробництва та якості продукції. [39]

Слабкі сторони аграрного сектору включають необхідність значних інвестицій для відповідності стандартам ЄС, що є критичним для розширення експорту. Технологічне відставання окремих підприємств обмежує їхню конкурентоспроможність на міжнародних ринках. Недостатня інфраструктура, зокрема логістична, ускладнює транспортування продукції, що особливо відчутно в умовах війни. Проблеми з доступом до фінансування, зумовлені економічною нестабільністю та високими ризиками, обмежують можливості модернізації та розвитку підприємств.

Можливості для аграрного сектору включають розширення ринків збуту, зокрема через участь у європейських програмах підтримки, що відкриває нові перспективи для експорту. Залучення іноземних інвестицій сприятиме модернізації виробництва та підвищенню конкурентоспроможності. Розвиток

органічного землеробства відповідає світовим тенденціям і може стати нішевим напрямом для українських виробників. Розвиток альтернативних експортних маршрутів, зокрема через Дунайські порти, дозволяє зменшити залежність від традиційних шляхів, які можуть бути заблоковані через військові дії. [41]

Загрози включають посилення конкуренції з європейськими виробниками, що вимагає підвищення якості та зниження собівартості продукції. Можливі торговельні бар'єри, такі як протести польських фермерів та перекриття кордону, можуть обмежити експортні можливості. Економічна нестабільність, зумовлена війною та глобальними кризами, створює додаткові ризики для аграрного сектору. Кліматичні зміни впливають на врожайність та вимагають адаптації сільськогосподарських практик.

Таким чином, аграрний сектор України у 2023 році стикається з низкою викликів, але має значний потенціал для розвитку за умови ефективного використання своїх сильних сторін та можливостей.

Ситуація з протестами польських фермерів та перекриттям кордону у 2023 році стала важливим уроком для аграрного сектору України. Вона підкреслила необхідність активної роботи над зміцненням позицій на міжнародних ринках, розвитку інфраструктури та диверсифікації експортних напрямків. Водночас, це стимулює пошук нових можливостей та шляхів співпраці з міжнародними партнерами, що сприятиме подальшому розвитку галузі.

2.3. Динаміка конкурентних позицій аграрної продукції України на зовнішніх ринках

Динаміка конкурентних позицій аграрної продукції України на зовнішніх ринках зазнала значних змін протягом останніх років, відображаючи як внутрішні трансформації в аграрному секторі, так і вплив глобальних економічних та політичних чинників. Аналіз періоду з 2010 по 2023 роки дозволяє виявити ключові тенденції, що визначають місце України на світовому аграрному ринку.

Протягом 2010–2021 років аграрний експорт України демонстрував стійке зростання, що відображало зміцнення позицій країни на світовому ринку сільськогосподарської продукції. У 2010 році обсяг експорту аграрної продукції становив приблизно 10 мільярдів доларів США. До 2021 року цей показник зріс до 27,8 мільярда доларів США, що свідчило про збільшення на 25% порівняно з попереднім роком. Це зростання було зумовлене кількома факторами, зокрема підвищенням врожайності, розширенням посівних площ та інтеграцією України в міжнародні ринки.

Проте у 2022 році ситуація кардинально змінилася через повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Військові дії спричинили значні втрати в аграрному секторі, включно з руйнуванням інфраструктури, замінуванням полів та блокадою морських портів, які до війни забезпечували до 95% аграрного експорту. Ці фактори призвели до суттєвого скорочення обсягів експорту.

У відповідь на блокаду портів було запроваджено «зернову ініціативу», яка дозволила частково відновити експорт зерна через альтернативні маршрути. Завдяки цьому, за січень–серпень 2023 року Україна експортувала товарів на суму 24,5 мільярда доларів США, значну частку з яких становила аграрна продукція [3]. Це свідчить про поступове відновлення експортного потенціалу аграрного сектору, попри триваючі виклики.

Варто зазначити, що до початку війни Україна входила до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі, постачаючи 10% світового експорту пшениці, понад 14% кукурудзи та понад 47% соняшникової олії [4]. Ці показники підкреслюють важливість українського аграрного сектору для глобальної продовольчої безпеки.

Однак військова агресія Росії призвела до значних втрат у сільському господарстві. За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України та Київської школи економіки, станом на вересень 2022 року загальна сума прямих втрат аграрного сектору сягнула 6,6 мільярда доларів США, а непрямі втрати, включно зі зменшенням виробництва та блокадою портів, оцінюються у 34,25 мільярда доларів США [5].

Незважаючи на ці виклики, аграрний сектор України демонструє стійкість та адаптивність. Завдяки міжнародній підтримці та впровадженню нових логістичних рішень, експорт аграрної продукції поступово відновлюється, що сприяє стабілізації економіки та забезпеченню продовольчої безпеки як в Україні, так і в світі.

Європейський Союз залишається ключовим партнером для українського аграрного експорту. У 2023 році на ЄС припадало 57% всього аграрного експорту України. Країни Азії та Африки також є важливими ринками збуту, забезпечуючи диверсифікацію експортних потоків.

Зернові культури традиційно займають провідне місце в експорті. У 2023 році Україна експортувала значні обсяги пшениці, кукурудзи та ячменю. Крім того, Україна є провідним експортером соняшникової олії, займаючи близько 50% світового ринку цього продукту.

Військова агресія Росії в 2022 році спричинила значні втрати виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектору. На значній частині сільськогосподарських земель стало неможливим проведення сільськогосподарської діяльності, оскільки вони або окуповані, або перебувають під постійними обстрілами, або заміновані. Це призвело до скорочення посівних площ та зниження врожайності.

Логістичні проблеми також вплинули на експортні можливості. Зокрема, протести польських фермерів у 2023 році призвели до тимчасового блокування кордонів, що ускладнило транспортування української аграрної продукції до ЄС. Ці події підкреслили важливість розвитку альтернативних маршрутів та інфраструктури для забезпечення безперебійного експорту.

Таблиця 2.7 Регіональна структура експорту агропродукції України (2017–2022 рр.)

Регіон	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ЄС	31%	33%	34%	36%	37%	59%
Азія (вкл. Китай)	42%	40%	39%	41%	43%	10%
Африка	12%	11%	10%	11%	10%	7%
Близький Схід	7%	8%	9%	6%	6%	17%
Інші	8%	8%	8%	6%	4%	7%

Аналіз регіональної структури експорту аграрної продукції України за період 2017–2022 років показує значні зміни в розподілі ринків збуту, що відображає як економічні, так і політичні реалії цього періоду. Зокрема, частка експорту до Європейського Союзу зросла з 31% у 2017 році до 59% у 2022 році. Це зростання обумовлене дією Угоди про асоціацію з ЄС, яка сприяла полегшенню доступу українських товарів на європейські ринки. Також важливим фактором стала переорієнтація логістичних маршрутів через блокаду чорноморських портів під час військових дій, що змусило Україну використовувати наземні транспортні коридори через Європу. Крім того, посилений попит на продовольство в умовах глобальної продовольчої кризи, спричиненої війною, значно підвищив роль ЄС як споживача української агропродукції.

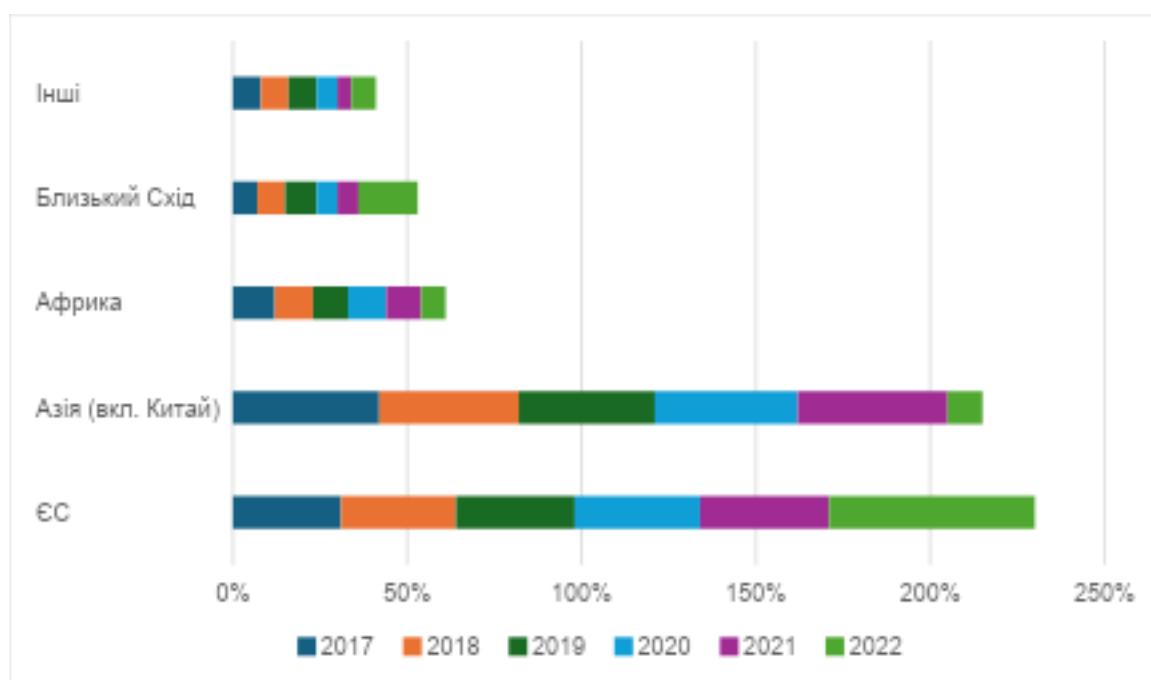

Рисунок 2.2—Регіональна структура експорту агропродукції України (2017–2022 рр.)

Ринок Азії, який традиційно був найбільшим споживачем українських зернових і олійних культур, також зазнав змін. У 2017–2021 роках частка експорту до Азії залишалася на рівні 39–43%, однак у 2022 році вона різко впала до 10%. Основними причинами цього стали порушення морської

логістики через блокаду чорноморських портів і посилення конкуренції з боку інших країн-експортерів, таких як США та Бразилія, які частково заповнили дефіцит на азійських ринках. Особливо суттєво зменшився експорт до Китаю, який є одним із ключових споживачів української кукурудзи та олійних культур.

Частка експорту до країн Африки протягом 2017–2021 років залишалася стабільною, перебуваючи на рівні 10–12%. Африка є традиційним споживачем української пшениці, особливо в регіонах Північної та Східної Африки, які значною мірою залежать від імпорту продовольства. Проте у 2022 році частка експорту до цього регіону знизилася до 7% через ускладнення логістики та скорочення обсягів постачання.

У структурі експорту до Близького Сходу спостерігалось зростання з 7% у 2017 році до 17% у 2022 році. Цей приріст пояснюється переорієнтацією значних обсягів української агропродукції на ринки цього регіону через труднощі з доступом до інших ринків. Крім того, країни Близького Сходу, такі як Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати, традиційно демонструють високий попит на зернові культури, що зробило цей регіон важливим напрямком збуту.

Частка інших регіонів, включно з Латинською Америкою та Австралією, залишалася стабільною на рівні 6–8% у 2017–2021 роках. У 2022 році цей показник зріс до 7% через пошук нових ринків збуту та використання альтернативних логістичних маршрутів. Попри складнощі, пов'язані з війною, Україна змогла підтримувати експорт до цих регіонів, хоча їх роль у загальній структурі залишилася відносно невеликою.

Загалом, у 2022 році регіональна структура експорту зазнала кардинальних змін, що відображає виклики воєнного часу та необхідність адаптації до нових умов. Зростання частки ЄС та Близького Сходу є свідченням ефективності переорієнтації експортних потоків, тоді як значне зменшення експорту до Азії демонструє важливість стабільної логістичної інфраструктури для забезпечення доступу до основних ринків. Аналіз також підкреслює важливість диверсифікації ринків збуту та інвестицій у розвиток логістичної

інфраструктури, які можуть стати ключовими факторами стабільного зростання українського агропромислового експорту в майбутньому.

Аграрний сектор України відіграє ключову роль у зовнішній торгівлі країни, забезпечуючи значну частку експортних надходжень та сприяючи економічному розвитку. Проте, для подальшого зміцнення конкурентних позицій на світових ринках необхідно зосередитися на кількох стратегічних напрямках: збільшенні частки переробленої агропродукції, диверсифікації ринків збуту, підвищенні якості продукції та розвитку інфраструктури.

Україна є одним із провідних світових експортерів аграрної продукції, зокрема зернових та олійних культур. У 2021 році експорт агропродукції досяг рекордних \$27,9 млрд, що становило 41% загального експорту країни

У 2022 році, попри виклики, спричинені військовою агресією, експорт агропродукції склав \$23,6 млрд, що становило 53% загального експорту України

Таблиця 2.8—Динаміка експорту основних видів аграрної продукції (2017–2022 рр.)

Рік	Пшениця (млн т)	Кукурудза (млн т)	Ячмінь (млн т)	Соняшникова олія (млн т)
2017	17,3	19,4	4,9	5,3
2018	16,4	21,4	3,6	6,1
2019	20,5	28,9	5,0	6,6
2020	16,6	27,9	4,2	5,3
2021	20,0	23,1	5,7	5,3
2022	11,2	24,9	2,1	4,5

Україна традиційно утримує провідні позиції на світовому ринку соняшникової олії, забезпечуючи понад 50% світового експорту цього продукту. У 2021 році експорт соняшникової олії становив 5,3 млн тонн, що підтверджує лідерство України в цьому сегменті.

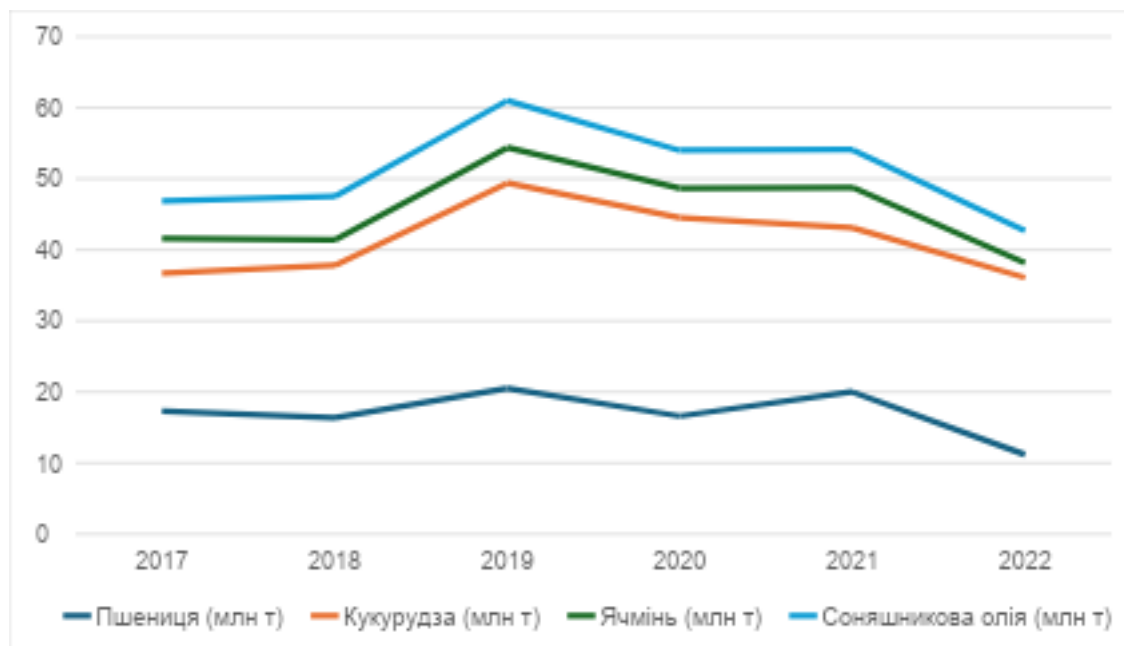

Рисунок 2.3—Динаміка експорту основних видів аграрної продукції (2017–2022 рр.)

Традиційно Україна експортує значні обсяги сировинної аграрної продукції, що призводить до втрати потенційної доданої вартості. Розвиток внутрішньої переробки сільськогосподарської продукції дозволить отримувати вищі доходи підприємствам та покращити зайнятість серед сільського населення. Збільшення експорту готових харчових продуктів також сприятиме зниженню потенціалу конфліктності з країнами-партнерами, оскільки перероблена продукція має вищу додану вартість і менше конкурує з місцевими виробниками сировини.

Україна зберігає стабільну присутність серед найбільших світових експортерів пшениці, кукурудзи, ячменю та соняшникової олії. Аналіз показників у період 2017–2022 років свідчить, що найбільш стабільною позицією є лідерство у виробництві та експорті соняшникової олії, частка якого коливалася на рівні 50–57% від світового ринку. Така стабільність пояснюється значними інвестиціями в олійнопереробну галузь та географічним розташуванням України, що забезпечує зручний доступ до портів і глобальних ринків.

Експорт зернових, зокрема пшениці та кукурудзи, також демонструє позитивну динаміку до 2021 року. Наприклад, у 2019 році обсяг експорту кукурудзи досяг піку — 28,9 млн тонн, що пояснюється високою врожайністю

завдяки сприятливим кліматичним умовам та використанню сучасних агротехнологій. Проте у 2022 році обсяги експорту пшениці знизилися до 11,2 млн тонн через блокаду чорноморських портів та ускладнення логістики.

Європейський Союз став ключовим ринком для української аграрної продукції, особливо після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Частка експорту до ЄС зросла з 31% у 2017 році до 59% у 2022 році, що свідчить про переорієнтацію логістичних маршрутів у відповідь на виклики війни. Водночас частка експорту до азійських країн, зокрема Китаю, суттєво знизилася в 2022 році до 10%, що пов'язано зі скороченням обсягів експорту зернових через проблеми з логістикою.

Африканський ринок залишався стабільним споживачем української продукції, зокрема пшениці, оскільки багато країн Африки залежать від імпорту продовольства. Частка Близького Сходу зросла у 2022 році до 17%, оскільки Україна переорієнтувала частину експорту через альтернативні транспортні коридори.

Інвестування у розвиток інфраструктури аграрного сектору має значний потенціал для залучення міжнародної фінансової допомоги та приватних інвесторів. Наприклад, у 2022 році Європейський банк реконструкції та розвитку виділив 50 мільйонів євро на модернізацію української логістичної системи. Це дозволило профінансувати кілька ключових проєктів, зокрема розширення потужностей річкових портів та оновлення залізничного парку.

Таким чином, розвиток інфраструктури є не лише засобом подолання поточних викликів, але й важливим фактором для довгострокового зростання аграрного сектору України. Інвестування у транспортні та логістичні системи, створення оптових ринків та впровадження цифрових рішень сприятиме зниженню витрат на транспортування, покращенню якості продукції та підвищенню її конкурентоспроможності на міжнародних ринках. У поєднанні з державною підтримкою та співпрацею з міжнародними партнерами ці заходи забезпечать стабільний розвиток українського аграрного сектору в умовах глобальних викликів.

Для подальшого зміцнення конкурентних позицій аграрного сектору України на світових ринках необхідно реалізувати комплексний підхід, що включає збільшення частки переробленої продукції, диверсифікацію ринків збуту, підвищення якості продукції та розвиток інфраструктури. Такий підхід дозволить не лише підвищити експортні надходження, але й сприятиме сталому розвитку аграрного сектору та економіки країни в цілому.

У 2023 році український аграрний сектор продемонстрував стійкість у надзвичайно складних умовах повномасштабної війни, забезпечивши виробництво сільськогосподарської продукції та її постачання на внутрішній і зовнішні ринки. Це свідчить про його ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни та внесок у глобальні ринки. Водночас цей результат був досягнутий в умовах значних фінансових втрат, структурних змін і руйнувань, спричинених війною.

Виробництво сільськогосподарської продукції в 2023 році супроводжувалося значними фінансовими труднощами. Низькі ціни на зернові та олійні культури на внутрішньому ринку створили проблеми з покриттям витрат на виробництво. Експорт продукції був ускладнений через пошкодження інфраструктури, зокрема портів і залізничних шляхів, а також через логістичні бар'єри, спричинені війною.

Водночас сільгоспвиробники зіткнулися з обмеженими можливостями відновлення матеріально-технічної бази, включно зі зруйнованою технікою, складськими приміщеннями та іншими об'єктами інфраструктури. Нестача фінансових ресурсів та складність доступу до кредитування обмежили можливість модернізації виробництва й відновлення обробітку земель, які постраждали від бойових дій.

Руйнування Каховської гідроелектростанції Російською Федерацією спричинило катастрофічні наслідки для сільського господарства в регіонах, які зазнали підтоплення. Неможливість проведення сільськогосподарських робіт на цих землях ще більше ускладнила ситуацію, зменшивши обсяги виробництва в постраждалих районах. Крім того, руйнування Каховської ГЕС негативно

вплинуло на зрошувальні системи, що критично важливі для забезпечення врожайності у південних регіонах України.

В умовах економічного тиску та логістичних обмежень аграрії були змушені змінювати структуру посівних площ. Основний акцент було зроблено на виробництві більш рентабельних олійних культур, таких як соняшник та ріпак, що дозволило частково компенсувати витрати та забезпечити економічну стійкість виробників. Збільшення обсягів виробництва рослинницької продукції в 2023 році було зумовлене сприятливими погодними умовами, що допомогли досягти високої врожайності.

Попри ці позитивні фактори, проблеми із доступом до міжнародних ринків через блокування чорноморських портів залишаються актуальними. Альтернативні логістичні маршрути, такі як транспорт через європейські країни, дозволяють підтримувати експорт, але збільшують витрати на доставку, що зменшує прибутковість аграріїв.

На відміну від рослинництва, тваринницький сектор у 2023 році залишився в кризовому стані. Особливо важкою є ситуація в м'ясо-молочній галузі, яка найбільше постраждала через скорочення обсягів виробництва в господарствах населення. Зменшення поголів'я великої рогатої худоби, свиней та птиці було спричинене як економічними, так і логістичними проблемами, зокрема недоступністю кормів, руйнуванням інфраструктури та втратою ринків збуту.

У прифронтових областях багато господарств були змушені припинити свою діяльність через бойові дії, а відновлення тваринництва потребуватиме значних ресурсів і часу. Водночас державна підтримка цієї галузі залишається обмеженою, що створює додаткові труднощі для виробників.

Аграрний сектор України в 2023 році продемонстрував значну стійкість та адаптивність у надзвичайно складних умовах. Завдяки змінам у структурі посівних площ, зосередженню на рентабельних культурах та сприятливим погодним умовам вдалося зберегти високий рівень виробництва рослинницької продукції. Водночас тваринництво залишається галуззю, яка потребує особливої уваги, інвестицій та державної підтримки.

Подальший розвиток аграрного сектора залежатиме від відновлення інфраструктури, розмінування сільськогосподарських земель, державної підтримки та міжнародної допомоги. Відновлення нормальних умов господарювання є ключовим завданням для забезпечення як продовольчої безпеки України, так і її стабільної позиції на світових агропродовольчих ринках.

Євроінтеграція мала значний вплив на аграрний сектор України, забезпечивши доступ до ринку ЄС, що є одним із найбільших у світі. Зокрема, частка експорту до країн ЄС зросла з 31% у 2017 році до 59% у 2022 році, що стало можливим завдяки Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. Гармонізація стандартів продукції дозволила українським виробникам відповідати високим вимогам європейського ринку, що сприяло підвищенню якості агропродукції та розширенню можливостей її збуту.

Однак цей процес супроводжувався викликами, серед яких — посилення конкуренції на європейському ринку, потреба у значних інвестиціях для модернізації виробництва та вдосконалення логістичної інфраструктури. Зокрема, війна в Україні у 2022 році загострила проблеми з логістикою, змусивши українських аграріїв переорієнтовувати поставки через ЄС, що, з одного боку, забезпечило стабільність експорту, але, з іншого боку, підвищило витрати. Попри це, євроінтеграція залишається ключовим фактором розвитку аграрного сектору України, сприяючи його адаптації до глобальних стандартів та інтеграції у міжнародні ринки

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції на європейських ринках

Підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції України на європейських ринках є надзвичайно важливим завданням, яке потребує цілісного підходу. Успішна інтеграція вітчизняного аграрного сектора в європейську економіку відкриє нові можливості для збуту продукції, залучення інвестицій та модернізації виробничих процесів. Це завдання вимагає гармонізації стандартів, розвитку інфраструктури, впровадження інновацій і посилення державної підтримки.

Для успішного виходу на європейські ринки українська аграрна продукція повинна відповідати вимогам якості та безпеки, встановленим у країнах Європейського Союзу. Гармонізація стандартів передбачає адаптацію національного законодавства до норм ЄС, включаючи систему сертифікації, контроль якості та впровадження вимог НАССР (аналіз ризиків і контроль критичних точок).

Впровадження цих стандартів сприятиме підвищенню довіри європейських споживачів до української продукції та розширенню її присутності на ринку. Наприклад, адаптація до стандартів GlobalG.A.P. забезпечить відповідність вимогам до екологічної стійкості виробництва та харчової безпеки, що є важливими критеріями для європейських партнерів.

Ефективна інфраструктура є основою конкурентоспроможності аграрної продукції. Розвиток транспортної мережі, логістичних центрів і складських потужностей забезпечує швидке та якісне постачання продукції на європейські ринки. Зокрема, модернізація портів і залізничної інфраструктури дозволить збільшити обсяги експорту, скоротити витрати на логістику та забезпечити збереження якості продукції.

Особливу увагу слід приділити створенню сучасних лабораторій для перевірки відповідності продукції європейським стандартам. Це дозволить уникнути затримок на кордоні, пов'язаних із додатковими перевітками, і зміцнити позиції українських експортерів.

Впровадження інноваційних технологій є одним із ключових факторів підвищення ефективності аграрного сектору. Застосування систем точного землеробства, автоматизації процесів та цифровізації управління господарствами дозволить підвищити врожайність, знизити собівартість продукції та покращити її якість.

Інноваційна діяльність також сприяє адаптації до глобальних викликів, таких як зміни клімату. Наприклад, використання стійких до посухи сортів рослин або вдосконалення систем зрошення дозволить зберегти високий рівень виробництва навіть у несприятливих погодних умовах.

Державна підтримка відіграє вирішальну роль у забезпеченні конкурентоспроможності аграрного сектору. Це включає фінансову допомогу виробникам, розвиток програм страхування врожаю, а також сприяння виходу українських компаній на міжнародні ринки.

Уряд повинен стимулювати експорт української продукції через участь у міжнародних виставках, організацію торгових місій та укладення торгових угод. Зокрема, Угода про асоціацію з ЄС передбачає значні можливості для збільшення експорту аграрної продукції, проте для їх реалізації потрібна чітка стратегія та координація дій держави й бізнесу.

Європейський ринок характеризується зростаючим попитом на органічну продукцію. Це відкриває для України значні можливості, зважаючи на природні умови, які сприяють розвитку органічного землеробства. Виробництво органічних продуктів із відповідною сертифікацією дозволить українським виробникам зайняти нішу на європейському ринку та отримати додаткову конкурентну перевагу.

Для успішного просування на європейському ринку необхідно застосовувати сучасні маркетингові стратегії. Це включає створення брендів, що підкреслюють якість і унікальність української продукції, участь у міжнародних виставках і ярмарках, а також цифровий маркетинг для залучення європейських споживачів.

Значну роль відіграє побудова партнерських відносин із європейськими рітейлерами та дистриб'юторами, які забезпечують доступ до широкої аудиторії

споживачів. Залучення європейських інвестицій у маркетинг і виробництво також сприятиме зміцненню позицій українських аграріїв.

Підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції України на європейських ринках є багатогранним завданням, яке вимагає скоординованих зусиль держави, бізнесу та наукових установ. Гармонізація стандартів, розвиток інфраструктури, впровадження інновацій, державна підтримка та ефективний маркетинг створюють основу для успішної інтеграції українського аграрного сектору в європейську економіку. Реалізація цих стратегій сприятиме зміцненню позицій України на світовому ринку та забезпечить сталий розвиток аграрного сектору.

Успішний вихід української аграрної продукції на європейські ринки вимагає відповідності високим стандартам Європейського Союзу щодо якості, безпеки та екологічності харчових продуктів. ЄС висуває жорсткі вимоги до продукції, яка імпортується, що охоплюють усі аспекти виробничого процесу: від вибору насіння, добрив і методів обробки до кінцевого пакування та маркування. Тому для українських аграріїв і переробників гармонізація стандартів є стратегічно важливим завданням, яке забезпечує доступ до одного з найбільших і найперспективніших ринків світу.

Українська агропродукція має значний потенціал на ринку ЄС, проте для забезпечення її конкурентоспроможності необхідно зосередитися на кількох ключових напрямках.

Таблиця 3.1—основні стратегії та їхнє обґрунтування:

Стратегія	Ключові заходи	Обґрунтування
Гармонізація стандартів	Впровадження стандартів GlobalG.A.P., HACCP, ISO 22000	Забезпечує відповідність продукції вимогам ЄС, відкриває доступ до преміальних ринків
Екологічна відповідність	Розвиток органічного землеробства, скорочення пестицидів, зменшення вуглецевого сліду	Попит на органічну та екологічно чисту продукцію в ЄС зростає, забезпечуючи вищу додану вартість
Інновації та переробка	Інвестиції у виробництво продукції з доданою вартістю, такі як олія, борошно, готові харчові продукти	Готова продукція має більшу рентабельність і стабільність цін
Розвиток логістики	Модернізація залізниць, портів, впровадження цифрових технологій у транспортуванні	Надійна логістика важлива для конкурентоспроможності, особливо для швидкопсувних товарів

Брендування та маркетинг	Розвиток бренду «Made in Ukraine», участь у міжнародних виставках, просування у програмах ЄС	Підвищення впізнаваності та лояльності споживачів до української продукції
--------------------------	--	--

Успішна інтеграція української агропродукції на європейські ринки передбачає адаптацію національного законодавства до вимог Європейського Союзу, що було закріплено Угодою про асоціацію, підписаною у 2014 році. Це охоплює імплементацію європейських норм у сфері харчової безпеки, екологічності та якості продукції. Ключовим етапом є впровадження системи НАССР (аналіз ризиків і критичних точок контролю), яка забезпечує контроль за можливими ризиками на кожному етапі виробничого циклу, та стандартизація виробництва за вимогами GlobalG.A.P., що охоплює екологічну стійкість і безпеку праці. Важливою складовою також є сертифікація за ISO 9001 та ISO 14001, які підвищують довіру до української продукції та забезпечують її конкурентоспроможність на європейському ринку.

Для адаптації до цих стандартів потрібно створити сучасну інфраструктуру. Зокрема, необхідно розвивати мережу сертифікованих лабораторій, які дозволять тестувати продукцію на відповідність вимогам ЄС, включаючи аналіз на вміст пестицидів, мікотоксинів та ГМО. Одночасно слід впровадити систему трасування продукції, яка забезпечить прозорість походження товарів та зміцнить довіру споживачів у Європі. Інтеграція цих систем на рівні державної політики є критично важливою.

Сертифікація продукції залишається обов'язковою складовою процесу гармонізації. Особливо перспективним є розвиток органічного землеробства, що відповідає зростаючому попиту в ЄС на екологічно чисті продукти. Органічна сертифікація, яка підтверджує відповідність української продукції стандартам ЄС, відкриває нові ніші для експорту. Екологічна сертифікація, зважаючи на акцент ЄС на сталий розвиток, забезпечує продукції конкурентні переваги та дозволяє зайняти позиції на преміальних ринках.

Гармонізація стандартів створює умови для збільшення експорту, оскільки відповідність продукції вимогам ЄС відкриває доступ до одного з найбільших ринків світу. Вона також підвищує довіру європейських партнерів

до українських виробників, сприяючи побудові довгострокових торговельних відносин. Впровадження сучасних стандартів стимулює модернізацію виробництва, що дозволяє підвищити ефективність і знизити виробничі витрати. Окрім цього, сертифікація продукції формує позитивний імідж українських виробників, сприяючи розвитку бренду «Made in Ukraine» на міжнародній арені.

Процес гармонізації супроводжується значними викликами, серед яких — висока вартість сертифікації, потреба в модернізації виробничих потужностей та дефіцит кваліфікованих кадрів у аграрному секторі. Для подолання цих перешкод необхідна державна підтримка, зокрема через фінансування сертифікаційних програм, організацію навчання персоналу та стимулювання інвестицій у виробничу інфраструктуру.

Гармонізація стандартів є критично важливим етапом для інтеграції України у європейську економіку. Вона не лише відкриває нові експортні можливості, але й сприяє сталому розвитку аграрного сектора та зміцненню позицій України на міжнародних ринках.

Ефективна інфраструктура є основою для створення безперебійного ланцюга постачання аграрної продукції від виробника до кінцевого споживача, особливо на ринках Європейського Союзу. Зважаючи на високі вимоги до якості, швидкості доставки та збереження продукції, розвиток транспортної мережі, модернізація морських портів, створення логістичних центрів і лабораторій для перевірки якості продукції є критично важливими завданнями.

Таблиця 3.2—Ключові напрями розвитку інфраструктури аграрного сектора України для підвищення конкурентоспроможності на європейських ринках

Напрямок розвитку інфраструктури	Ключові заходи	Очікувані результати
Розвиток транспортної мережі	Модернізація залізничної інфраструктури, оновлення вагонів, створення перевалочних пунктів	Зниження витрат на логістику, підвищення ефективності перевезень, забезпечення доступу до європейських ринків
Модернізація морських портів	Збільшення потужностей портів (Одеса, Миколаїв,	Збільшення обсягів експорту, скорочення часу

	Чорноморськ), оновлення обладнання, створення логістичних хабів	перевалки вантажів, збереження якості продукції
Розвиток логістичних центрів	Створення складських приміщень із системами температурного контролю, фасування та сортування продукції	Забезпечення збереження якості продукції, відповідність вимогам європейських стандартів
Створення сертифікованих лабораторій	Оснащення сучасною технікою для тестування пестицидів, токсинів, ГМО	Гарантія відповідності продукції вимогам ЄС, зменшення ризику затримок та відмови в експорті
Альтернативні маршрути експорту	Розвиток логістичних коридорів через Польщу, Румунію, Угорщину, будівництво нових транспортних хабів	Забезпечення безперервного експорту, зниження ризиків, пов'язаних із блокадою традиційних маршрутів

Розвиток інфраструктури, включаючи модернізацію транспорту, портів і логістичних центрів, а також створення сертифікованих лабораторій для перевірки якості, є ключовим фактором для підвищення конкурентоспроможності української агропродукції. Інвестиції в ці напрями дозволять забезпечити стабільний доступ до європейських ринків, покращити якість логістичних процесів і зміцнити позиції України на глобальному аграрному ринку. Альтернативні маршрути експорту через країни ЄС є важливими для збереження стабільності експорту в умовах військових дій, що робить інфраструктурний розвиток пріоритетним завданням.

Держава відіграє ключову роль у підтримці аграрного сектора, особливо в умовах економічних викликів та інтеграції України до світових ринків. Аграрна галузь є одним із найважливіших секторів економіки країни, що забезпечує значну частку експорту та відіграє вирішальну роль у формуванні валового внутрішнього продукту. У цьому контексті державна підтримка має бути системною та спрямованою на стимулювання експортного потенціалу українських аграріїв.

Фінансова підтримка є фундаментальним інструментом для розвитку аграрного сектора. Держава має розробити програми, які включають пільгові кредити, субсидії на закупівлю сучасного обладнання, страхування ризиків у

сільському господарстві та компенсацію частини витрат на логістику. Особливо це важливо для малих і середніх виробників, які часто стикаються з обмеженим доступом до фінансових ресурсів. Крім того, слід стимулювати створення кооперативів, які допоможуть об'єднати ресурси дрібних фермерів та підвищити їхню конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

Українським аграріям потрібна всебічна консультаційна підтримка для адаптації до стандартів Європейського Союзу. Держава може створити спеціалізовані центри, які надаватимуть консультації щодо сертифікації продукції, відповідності європейським регламентам, маркетингу та логістики. Також важливим аспектом є підвищення обізнаності виробників про можливості грантового фінансування та участі у програмах підтримки, які пропонуються ЄС для країн-партнерів.

Участь у міжнародних виставках та ярмарках є важливим інструментом просування української продукції на зовнішні ринки. Держава може фінансувати або частково компенсувати витрати на участь у таких заходах. Це допоможе українським компаніям представити свою продукцію, налагодити контакти з потенційними партнерами та розширити мережу дистрибуції. Виставки також є майданчиком для обміну досвідом і підвищення обізнаності щодо нових тенденцій в аграрному секторі.

Міжнародна співпраця є важливим елементом для забезпечення доступу української продукції на ринки ЄС. Укладення угод, які передбачають зниження тарифних бар'єрів, спрощення митних процедур та гармонізацію технічних стандартів, сприятиме зростанню експорту. Також слід приділити увагу створенню умов для двостороннього співробітництва з країнами ЄС у сфері сільського господарства, включаючи обмін технологіями та спільні інвестиційні проекти.

Окремо варто зазначити, що для ефективної реалізації цих заходів держава має активно впроваджувати цифрові технології в аграрний сектор. Наприклад, створення онлайн-платформ для реєстрації учасників державних програм, доступу до консультаційних послуг та моніторингу експортних можливостей значно спростить взаємодію між державою та виробниками.

Комплексна державна політика, яка включає фінансову підтримку, консультаційні послуги, сприяння участі у міжнародних заходах та укладення вигідних міжнародних угод, сприятиме розвитку аграрного сектора України. Це не лише зміцнить позиції українських виробників на зовнішніх ринках, але й забезпечить стабільність економіки загалом.

3.2. Використання інноваційних технологій і модернізація агропромислового комплексу

Використання інноваційних технологій та модернізація агропромислового комплексу (АПК) є ключовими аспектами розвитку аграрного сектора в Україні. Це не лише сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції на міжнародних ринках, але й забезпечує стійкість виробництва в умовах глобальних викликів, таких як зміна клімату, зростання світового попиту на продовольство та економічна нестабільність. У цьому контексті впровадження сучасних технологій та оновлення інфраструктури АПК стають важливими завданнями, що вимагають як інвестицій, так і стратегічного бачення.

Сучасний аграрний сектор, який є основою продовольчої безпеки і важливим фактором економічного розвитку багатьох країн, зокрема України, стикається з численними викликами. Серед них особливо виділяються зниження родючості ґрунтів, залежність від погодних умов, висока конкуренція на міжнародних ринках та зростаючі вимоги до екологічності виробництва. Ці виклики вимагають нового підходу до організації агропромислового виробництва, де впровадження інноваційних технологій відіграє вирішальну роль.

Один із найгостріших викликів для аграрного сектора – зниження родючості ґрунтів. Інтенсивне використання земель, недостатнє дотримання сівозміни та застосування застарілих методів обробки призводять до виснаження ґрунтів і зниження врожайності. Інноваційні технології, такі як точне землеробство, допомагають ефективно вирішувати цю проблему. Завдяки використанню GPS-навігації, датчиків і дронів аграрії можуть отримувати

детальну інформацію про стан ґрунтів і адаптувати свої підходи до обробки землі. Це дозволяє застосовувати добрива та пестициди у необхідних кількостях, зменшуючи негативний вплив на ґрунт і навколишнє середовище.

Залежність від погодних умов є ще одним значним викликом, який може впливати на стабільність аграрного виробництва. Зміна клімату, часті засухи чи, навпаки, надмірні опади створюють непередбачувані ризики для фермерів. Використання інноваційних систем зрошення, які базуються на інтернеті речей (IoT), дозволяє оптимізувати витрати води і забезпечувати культури необхідною вологою навіть у посушливі періоди. Крім того, сучасні сорти рослин, створені за допомогою біотехнологій, мають підвищену стійкість до екстремальних погодних умов, що сприяє стабільності врожаїв.

Конкуренція на міжнародних ринках вимагає від аграрного сектора постійного підвищення якості продукції та зниження витрат на її виробництво. У цьому контексті автоматизація виробничих процесів стає незамінним інструментом. Роботизовані системи збору врожаю, автоматизовані доїльні апарати та цифрові платформи для управління фермерськими господарствами дозволяють скоротити витрати праці та збільшити продуктивність. Наприклад, автоматичні системи управління зрошенням не лише підвищують ефективність використання води, але й зменшують витрати на енергію.

Ще один важливий аспект – зростаючі вимоги до екологічності аграрного виробництва. Споживачі в багатьох країнах все більше орієнтуються на екологічно чисті продукти, що створює нові можливості для аграріїв. Перехід до органічного землеробства, впровадження технологій переробки відходів і використання відновлюваних джерел енергії – це ті напрями, які допомагають відповідати новим вимогам. Наприклад, біогазові установки дозволяють перетворювати органічні відходи на енергію, яка використовується для потреб господарства. Це не лише знижує залежність від викопних видів палива, але й сприяє зменшенню викидів парникових газів.

Інноваційні технології також відкривають нові можливості для розвитку тваринництва. Генетичні дослідження дозволяють виводити породи тварин із підвищеною продуктивністю та стійкістю до захворювань. Сучасні системи

годівлі, які базуються на використанні кормів із високим вмістом поживних речовин, сприяють покращенню якості тваринницької продукції та підвищенню її конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Важливим фактором у впровадженні інновацій є цифровізація. Використання великих даних (Big Data), аналітичних платформ та хмарних технологій дозволяє фермерам аналізувати всі аспекти виробничого процесу – від стану ґрунтів до прогнозування врожайності. Ці технології допомагають приймати обґрунтовані рішення, оптимізувати витрати і підвищувати продуктивність.

Попри численні переваги, впровадження інновацій у аграрному секторі стикається з певними викликами. Це, зокрема, висока вартість нових технологій, недостатня обізнаність фермерів про їх переваги та брак фінансових ресурсів для їх впровадження. Для подолання цих проблем важливо забезпечити державну підтримку, зокрема через програми пільгового кредитування, субсидії та гранти на модернізацію виробництва. Крім того, необхідно організовувати навчальні програми та семінари, які допоможуть фермерам освоїти нові технології.

Таким чином, впровадження інноваційних технологій у аграрному секторі є ключовим фактором його сталого розвитку. Вони дозволяють вирішувати проблеми зниження родючості ґрунтів, залежності від погодних умов, високої конкуренції та підвищених вимог до екологічності. Реалізація цих завдань вимагає координації зусиль держави, бізнесу та науковців, проте відкриває нові можливості для підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції та забезпечення продовольчої безпеки.

Одним із ключових напрямків є розвиток точного землеробства, яке базується на використанні сучасних інформаційних технологій. Це включає застосування GPS-навігації, датчиків, дронів, а також спеціалізованого програмного забезпечення для аналізу стану ґрунтів і культур. Завдяки точному землеробству аграрії можуть оптимізувати використання ресурсів, таких як добрива, вода та енергія, що сприяє зниженню витрат і мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище.

Автоматизація виробничих процесів у агропромисловому комплексі є одним із ключових напрямків модернізації, що сприяє підвищенню ефективності виробництва, зменшенню витрат і покращенню якості продукції. Завдяки впровадженню сучасного автоматизованого обладнання, аграрії отримують змогу оптимізувати всі етапи виробничого циклу – від посіву до збору врожаю, обробки та зберігання продукції. Давайте розглянемо приклади використання таких технологій у реальних умовах.

Роботизовані системи збору врожаю є одним із найбільш вражаючих досягнень сучасної агротехнології. Наприклад, у фруктових садах автоматичні збирачі фруктів використовують камери з високою роздільною здатністю та сенсори для ідентифікації стиглих плодів. Ці машини здатні працювати цілодобово, зменшуючи залежність від сезонних робітників, які часто недоступні у потрібний момент. Наприклад, роботизовані платформи T&G Global використовуються в США для збору яблук та груш із мінімальним впливом на гілки дерев, що підвищує загальну врожайність і якість продукції.

У молочному тваринництві автоматичні доїльні апарати значно підвищили ефективність і точність доїння. Сучасні системи, такі як DeLaval VMS V300, використовують лазерні сенсори для точного позиціонування апарату, що мінімізує стрес для тварин і підвищує якість молока. Такі апарати дозволяють контролювати стан здоров'я корів завдяки вбудованим системам моніторингу, які аналізують показники молока, такі як вміст білка і жиру. Ці дані також інтегруються у загальну систему управління фермою, дозволяючи аграріям приймати обґрунтовані рішення щодо раціону і догляду за тваринами.

Системи управління зрошенням, засновані на технології Інтернету речей (IoT), забезпечують точне дозування води відповідно до потреб рослин. Наприклад, такі системи, як Netafim, дозволяють аграріям використовувати датчики вологості ґрунту та погодні станції для аналізу вмісту вологи в реальному часі. Це забезпечує оптимальні умови для росту культур, знижує втрати води та мінімізує ризик засолення ґрунтів. У регіонах із дефіцитом води, таких як Південна Україна, ці технології дозволяють аграріям ефективно

використовувати обмежені ресурси, збільшуючи врожайність і скорочуючи витрати.

Автоматизовані зерносховища, обладнані сенсорами температури і вологості, забезпечують тривале зберігання зернових культур без втрат якості. Системи, такі як GrainViz, використовують технологію 3D-сканування для моніторингу стану зерна всередині силосів. Це дозволяє оперативно виявляти проблемні зони, де може розвиватися пліснява чи шкідники, і вживати необхідних заходів для збереження врожаю.

GrainViz допомагає фермерам стежити за підтриманням оптимального вмісту вологи в зерні, що зберігається, що є ключем до захисту якості зерна. Він дає виробникам розширену інформацію про вміст вологи в зерні в сталевому бункері. Тривимірна карта вологи GSI GrainViz створює тривимірну карту вологості, яка відображається на екрані комп'ютера чи іншого пристрою, використовуючи технологію, подібну до MPT або KT. Згідно з AGCO, це засновано на візуалізації, яка спочатку була розроблена для виявлення раку молочної залози. Використовуючи GrainViz, оператори можуть бачити вміст вологи в зерні, позначений різними кольорами, і його розташування в масі зерна. Спочатку увага буде зосереджена на контейнерах діаметром менше 78 футів.

Крім того, автоматизація активно використовується у тепличному господарстві. Наприклад, системи управління кліматом, такі як Priva, автоматично регулюють температуру, вологість і рівень освітлення у теплицях залежно від потреб рослин. Ці системи інтегруються із програмним забезпеченням для аналізу даних, що дозволяє фермерам оптимізувати витрати енергії та добрив, підвищуючи якість і врожайність продукції.

Застосування роботів-обприскувачів для захисту рослин також є важливим прикладом автоматизації. Наприклад, автономні обприскувачі, такі як DJI Agras, оснащені технологією GPS і камерами для точного нанесення хімічних препаратів, що мінімізує їх надмірне використання і знижує витрати.

Автоматизація виробничих процесів є не лише засобом підвищення продуктивності, але й способом зменшення впливу людського фактора. Завдяки

високій точності роботизованих систем, мінімізуються ризики помилок і збитків, а також підвищується безпека праці. Крім того, автоматизація створює можливості для залучення молодих фахівців у сільське господарство, які цікавляться використанням сучасних технологій.

У підсумку, автоматизація виробничих процесів відкриває перед агропромисловим комплексом широкі перспективи. Впровадження таких технологій не лише підвищує ефективність і якість продукції, але й допомагає аграріям відповідати викликам сучасного ринку, зокрема щодо екологічності, ресурсоефективності та стійкості до змін клімату.

Цифровізація виробничих процесів у агропромисловому комплексі (АПК) відкриває нові можливості для підвищення ефективності, точності та продуктивності аграрного виробництва. Впровадження сучасних цифрових технологій, таких як великі дані (Big Data), аналітичні платформи, хмарні технології та інтернет речей (IoT), дозволяє аграріям оптимізувати всі етапи виробництва, забезпечувати оперативний моніторинг і приймати обґрунтовані рішення.

Одним із ключових напрямків цифровізації є використання великих даних для аналізу та прогнозування. Завдяки сенсорам, дронам і супутниковим системам фермери можуть отримувати значну кількість інформації про стан ґрунтів, погоду, вологість і здоров'я рослин. Ці дані обробляються спеціалізованими платформами, які надають детальні звіти та рекомендації. Наприклад, платформи CropX або Climate FieldView аналізують дані про врожайність минулих сезонів, враховують поточні кліматичні умови і прогнозують оптимальний час для сівби, внесення добрив або збору врожаю. Це дозволяє фермерам заздалегідь підготуватися до можливих ризиків і підвищити ефективність виробничих процесів.

Хмарні технології відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до інформації в реальному часі. Всі зібрані дані зберігаються на хмарних сервісах, де до них можуть отримати доступ аграрії з будь-якого місця та пристрою. Це особливо корисно для великих фермерських господарств, які мають кілька розташувань. Наприклад, система John Deere Operations Center дозволяє

централізовано управляти даними про всі операції на фермі, включаючи обробіток ґрунту, сівбу, зрошення та збір урожаю. Такий підхід забезпечує інтегроване управління всіма процесами, знижує ризик помилок і дозволяє оперативно реагувати на зміни.

Інтернет речей (IoT) є ще одним важливим компонентом цифровізації в агропромисловому комплексі. Використання датчиків у полі, на техніці або в теплицях дозволяє отримувати інформацію про рівень вологи в ґрунті, температуру, концентрацію поживних речовин та інші показники. Наприклад, система зрошення Netafim інтегрує дані з датчиків у реальному часі, забезпечуючи точне дозування води в залежності від потреб культур. Це допомагає скоротити витрати води, підвищити врожайність і мінімізувати негативний вплив на екосистему.

Аналітичне програмне забезпечення дозволяє обробляти отримані дані та надавати фермерам практичні рекомендації. Наприклад, платформа Granular пропонує інструменти для управління витратами, моніторингу врожайності та прогнозування доходів. Завдяки такому підходу фермери можуть точно розраховувати свої фінансові ресурси та планувати інвестиції в майбутні сезони. Крім того, аналітичні платформи здатні виявляти потенційні ризики, наприклад, поширення шкідників або захворювань, і рекомендувати заходи для їх запобігання.

Цифровізація також сприяє покращенню логістики та управління ланцюгами постачання. Наприклад, платформи AgriDigital дозволяють відстежувати рух продукції від поля до кінцевого споживача. Це забезпечує прозорість, сприяє довірі між виробниками та покупцями, а також допомагає фермерам ефективніше планувати поставки.

Крім того, цифровізація відкриває нові можливості для використання штучного інтелекту (ШІ) у аграрному секторі. Наприклад, ШІ може аналізувати супутникові зображення для виявлення проблемних ділянок на полі, таких як ерозія ґрунту або надмірна вологість. Це дозволяє аграріям зосереджувати зусилля на конкретних зонах, де потрібне втручання, що значно підвищує ефективність управління ресурсами.

Цифровізація також сприяє розвитку сталого землеробства. Завдяки точному аналізу даних фермери можуть мінімізувати використання хімічних препаратів і добрив, що знижує забруднення навколишнього середовища та покращує екологічні показники виробництва. Наприклад, технології точного землеробства дозволяють вносити добрива тільки там, де вони необхідні, що не лише економить ресурси, але й зменшує негативний вплив на ґрунт і воду.

Попри численні переваги, впровадження цифрових технологій у аграрному секторі стикається з викликами, такими як висока вартість обладнання, недостатня обізнаність фермерів про можливості цифровізації та брак кваліфікованих кадрів. Для вирішення цих проблем необхідно забезпечити навчання фермерів, розробку державних програм підтримки та стимулювання інвестицій у цифрову інфраструктуру.

У підсумку цифровізація виробничих процесів є важливим етапом модернізації агропромислового комплексу. Вона дозволяє аграріям отримувати конкурентні переваги, оптимізувати витрати, підвищувати продуктивність і відповідати сучасним викликам, пов'язаним із глобальними змінами в аграрному секторі. Це інструмент, який забезпечує стійкий розвиток і відкриває нові горизонти для сільського господарства.

Біотехнології є одним із ключових напрямків інновацій у сучасному агропромисловому комплексі (АПК), що дозволяє вирішувати численні виклики, з якими стикається аграрний сектор. Використання генетично модифікованих організмів (ГМО), молекулярних маркерів, біологічних препаратів і сучасних методів селекції відкриває нові можливості для підвищення врожайності, стійкості до хвороб і шкідників, а також зменшення залежності від хімічних добрив і пестицидів.

Один із найбільш помітних напрямків біотехнологій у рослинництві – це створення генетично модифікованих культур, стійких до несприятливих умов середовища, шкідників і хвороб. Наприклад, генетична модифікація дозволяє інтегрувати в геном рослини гени, які забезпечують її стійкість до певних факторів. У США та багатьох країнах світу вже успішно використовуються сорти кукурудзи і сої, які є стійкими до комах-шкідників і гербіцидів. Це

дозволяє фермерам знижувати витрати на пестициди та добрива, одночасно зменшуючи негативний вплив на екологію.

Для України, де кліматичні умови значно варіюються, особливо актуальним є створення сортів пшениці, кукурудзи та соняшника, адаптованих до посухи та перепадів температур. Біотехнологічні розробки дозволяють впроваджувати культури, які зберігають високий рівень продуктивності навіть у посушливі сезони. Наприклад, розробка посухостійкої кукурудзи може забезпечити стабільні врожаї в південних регіонах України, які часто стикаються з проблемою дефіциту вологи.

Крім того, біотехнології активно використовуються для підвищення харчової цінності сільськогосподарських культур. Наприклад, розробка збагаченої вітамінами і мікроелементами "золотої рису" є прикладом того, як ГМО можуть вирішувати глобальні проблеми з дефіцитом поживних речовин. В Україні також можливе впровадження подібних технологій для підвищення якості зернових і олійних культур, що підвищить їх конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Окрім рослинництва, біотехнології знаходять широке застосування у тваринництві. Генетичні дослідження дозволяють створювати породи тварин із підвищеною продуктивністю, стійкістю до хвороб і поліпшеними адаптаційними властивостями. Наприклад, у світі вже проводяться експерименти зі створення генетично модифікованих корів, які є більш стійкими до маститу – поширеного захворювання молочних тварин. Такі розробки можуть суттєво знизити витрати на лікування тварин і підвищити якість молочної продукції.

Біологічні препарати, які створюються на основі сучасних біотехнологій, є ще одним важливим напрямком. Наприклад, мікробіологічні добрива, що містять азотофіксуючі бактерії, дозволяють покращити азотний баланс ґрунту природним шляхом, зменшуючи потребу у синтетичних добривах. Також біоінсектициди, розроблені на основі природних мікроорганізмів, ефективно захищають рослини від шкідників, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу.

Попри численні переваги, використання біотехнологій у аграрному секторі стикається з викликами. Одним із них є суспільна недовіра до ГМО-продукції, яка часто базується на недостатній обізнаності про переваги і ризики таких технологій. Важливим завданням є проведення освітніх кампаній, які пояснюють науково обґрунтовані переваги використання біотехнологій.

Також значні ресурси потребує впровадження біотехнологічних інновацій у малих і середніх фермерських господарствах. Для вирішення цього питання необхідна державна підтримка, наприклад, через субсидії або програми фінансування досліджень і впровадження нових технологій.

Таблиця 3.3 Приклади застосування біотехнологій у агропромисловому комплексі

Сфера	Приклад	Особливості та застосування
Рослинництво	Посухостійка кукурудза DroughtGard (Monsanto)	Генетично модифікована кукурудза, стійка до дефіциту вологи, дозволяє зберігати врожайність у посушливих умовах. Використовується в США, потенційно корисна для півдня України.
	Збагачений вітамінами "золотий рис"	Рис, що містить бета-каротин для боротьби з дефіцитом вітаміну А. Використовується у країнах, що розвиваються. Можливе створення збагачених культур для України.
	Стійка до шкідників бавовна Bt Cotton	Рослина, що виробляє білок Bt, токсичний для комах-шкідників, знижує потребу в інсектицидах. Впроваджена у багатьох країнах.
Тваринництво	Генетично модифіковані корови, стійкі до маститу	Розробки для підвищення стійкості до поширеного захворювання у молочному скотарстві. Зменшують витрати на лікування і підвищують якість молока.
	Штучне м'ясо (Lab-grown meat)	М'ясо, вирощене в лабораторних умовах, без забою тварин. Це етична та екологічна альтернатива традиційному тваринництву.
Біологічні препарати	Мікробіологічні добрива (Азотофіксуючі бактерії)	Біодобрива, які фіксують азот з атмосфери, знижуючи потребу в хімічних азотних добривах. Екологічний спосіб підтримки родючості ґрунту.
	Біоінсектициди на основі <i>Bacillus thuringiensis</i> (Bt)	Ефективні проти шкідників, такі як гусениці. Їх використання зменшує потребу в хімічних інсектицидах.
Харчова промисловість	Модифікована пшениця з підвищеним вмістом глютену	Розробляється для покращення якості хлібобулочних виробів. Це підвищує цінність продукції на міжнародних ринках.
Екологічні технології	Біогазові установки (переробка органічних відходів)	Використовуються для отримання енергії з органічних відходів тваринництва або рослинництва. Знижують витрати на енергію та зменшують викиди парникових газів.

Біотехнології відкривають широкі можливості для розвитку агропромислового комплексу України. Вони дозволяють не лише підвищити врожайність і зменшити залежність від хімічних препаратів, але й адаптувати виробництво до кліматичних змін та підвищити його стійкість. Впровадження цих інновацій сприятиме покращенню конкурентоспроможності української продукції на міжнародних ринках, одночасно зберігаючи екологічний баланс.

Зростання попиту на екологічно чисту продукцію стимулює впровадження сталих практик у агропромисловому комплексі. Це включає використання відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна та вітрова енергія, а також технологій переробки відходів. Наприклад, біогазові установки дозволяють перетворювати органічні відходи на енергію, що знижує залежність від викопного палива та сприяє зменшенню викидів парникових газів.

Органічне землеробство також є важливим напрямком розвитку екологічних технологій. Україна має значний потенціал для виробництва органічної продукції завдяки родючим ґрунтам і сприятливим кліматичним умовам. Перехід до органічного землеробства сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української аграрної продукції на міжнародних ринках, особливо в Європі, де попит на органічні продукти постійно зростає.

Незважаючи на значний потенціал, впровадження інновацій та модернізація агропромислового комплексу стикаються з численними викликами. Одним із основних є недостатність фінансування, оскільки інноваційні технології та обладнання потребують значних інвестицій. Це створює бар'єри для малих та середніх господарств, які не мають достатніх фінансових ресурсів для модернізації.

Ще одним викликом є недостатня обізнаність фермерів про переваги інноваційних технологій. Багато аграріїв продовжують використовувати традиційні методи виробництва, які не відповідають сучасним вимогам ринку. Для вирішення цієї проблеми необхідно організовувати навчальні програми, семінари та тренінги для фермерів, які допоможуть їм ознайомитися з сучасними технологіями та їх використанням[10].

Державна підтримка є важливим фактором у процесі модернізації агропромислового комплексу. Уряди багатьох країн надають субсидії та податкові пільги для стимулювання впровадження інноваційних технологій. В Україні також необхідно створити сприятливі умови для інвестицій у аграрний сектор, зокрема через розвиток фінансових механізмів, таких як аграрні розписки, державні гранти та програми пільгового кредитування.

Використання інноваційних технологій і модернізація агропромислового комплексу є стратегічно важливими для забезпечення стійкого розвитку аграрного сектора України. Це дозволяє підвищити ефективність виробництва, забезпечити відповідність продукції сучасним вимогам ринку та зміцнити позиції України на міжнародній арені. Реалізація цих завдань потребує інвестицій, державної підтримки та підвищення обізнаності фермерів, але їх впровадження відкриває нові можливості для агропромислового комплексу та сприяє створенню конкурентоспроможного і сталого сільського господарства.

3.3. Рекомендації щодо розвитку аграрного сектора в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів

Україна є одним із провідних постачальників сільськогосподарської продукції до ЄС, займаючи четверте місце за обсягами експорту. За результатами 2019 року країна стала лідером у Європі та другою у світі серед 123 країн за експортом органічної продукції до ЄС. У 2021 році загальна вартість українського експорту до країн ЄС склала близько 23 мільярдів доларів США, причому 35% цього обсягу становили продовольчі товари. Основними торговельними партнерами України в аграрному секторі є Італія (зернові культури), Німеччина (ріпак) і Нідерланди (соняшникова олія та зернові).

Рішення Європейської комісії щодо рекомендації надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС може стати визначальним етапом у розвитку аграрного сектора країни. Цей процес не лише відкриває нові перспективи у відносинах між Україною та ЄС, а й формує стратегічний напрямок системних

економічних реформ, зокрема для підтримки малих аграрних виробників, які є основою сільських громад.

Європейський Союз має високорозвинений аграрний сектор, який функціонує в рамках Спільної аграрної політики (САП). Ця політика базується на трьох основних принципах: єдиному ринку сільськогосподарської продукції, пріоритеті європейської продукції та фінансовій солідарності, яка передбачає спільне фінансування аграрного сектора всіма членами ЄС. Наприклад, Польща у 2014–2020 роках отримала майже 23 мільярди євро на підтримку сільського господарства та розвиток сільських територій.

Одним із перспективних напрямків для малих українських агровиробників є молочне виробництво, яке у країнах ЄС займає друге місце за обсягами субсидій після виробництва м'яса. Проте в Україні значна частина молочного виробництва зосереджена в особистих селянських господарствах, що обмежує можливості їхнього розвитку через низьку ефективність переробки та зберігання продукції. Наприклад, у 2020 році в Івано-Франківській області 90,9% поголів'я великої рогатої худоби утримувалося в особистих господарствах. Водночас українське молоко другого сорту не відповідає стандартам ЄС, що ускладнює вихід цієї продукції на європейський ринок.

Для поліпшення ситуації держава має створити програми підтримки для особистих селянських господарств, сприяючи їх укрупненню та перетворенню на сімейні ферми. Такі господарства зможуть претендувати на субсидії в рамках САП ЄС, особливо з огляду на нову аграрну політику Союзу на 2023–2027 роки, яка акцентує увагу на підтримці малих фермерів і сталому розвитку. Наприклад, не менше 10% фінансування спрямовуватиметься на підтримку таких господарств, а 30% — на екологічні заходи.

Важливими напрямками нової САП є консультаційна підтримка фермерів, стимулювання екологічного землеробства, збільшення прозорості ринку та створення умов для боротьби з кризами. Окремо варто відзначити акцент на залученні молодих фермерів, для яких виділятиметься не менше 3% бюджету.

Запровадження принципів та підходів САП у практику України сприятиме розвитку аграрного сектору та малих виробників, а також виконанню умов

Угоди про асоціацію з ЄС[48]. Це дозволить малим господарствам отримати доступ до фінансової підтримки, поліпшити інфраструктуру сільських територій і адаптуватися до європейських стандартів виробництва.

Поглиблення євроінтеграційних процесів для України відкриває нові можливості та перспективи для розвитку аграрного сектора. З одного боку, це створює умови для доступу до великого європейського ринку з високими стандартами якості та безпеки продукції. З іншого боку, виникають виклики, пов'язані з необхідністю адаптації національного законодавства, технологій виробництва та управління до вимог Європейського Союзу. Українське сільське господарство має значний потенціал завдяки родючим ґрунтам, сприятливому клімату та трудовим ресурсам. Проте для повноцінної інтеграції необхідно провести комплексні реформи, спрямовані на підвищення ефективності виробництва, забезпечення якості та безпеки продукції, розвиток інфраструктури та ринків збуту.

Одним з ключових аспектів є гармонізація законодавства та стандартів якості, що передбачає адаптацію національних норм до європейських. Це включає в себе не лише технічні регламенти, але й екологічні стандарти, соціальні норми та вимоги до безпеки харчових продуктів. Розвиток інфраструктури, особливо транспортної та логістичної, є критично важливим для забезпечення ефективного функціонування аграрного сектора та його інтеграції в європейські ланцюги постачання. Підтримка малих та середніх фермерських господарств сприятиме збереженню сільських громад, створенню робочих місць та підвищенню добробуту населення.

Диверсифікація ринків збуту та розробка ефективних експортних стратегій дозволять зменшити залежність від окремих ринків та підвищити стійкість сектора до зовнішніх економічних шоків. Екологічна стійкість та впровадження принципів сталого розвитку є необхідними для збереження природних ресурсів та відповідності сучасним світовим тенденціям.

У рамках євроінтеграційних процесів гармонізація законодавства є одним з першочергових завдань. Адаптація національних нормативно-правових актів до *acquis communautaire* ЄС забезпечить юридичну сумісність та сприятиме

інтеграції українського аграрного сектора в європейський ринок. Це включає в себе перегляд стандартів якості та безпеки харчових продуктів, впровадження системи простежуваності продукції, що є обов'язковою вимогою ЄС. Крім того, необхідно врахувати регламенти щодо використання хімічних речовин, генетично модифікованих організмів, захисту тварин та рослин, а також екологічні стандарти[13].

Модернізація законодавства повинна супроводжуватися розвитком інституційної спроможності державних органів, відповідальних за контроль та нагляд. Це потребує підвищення кваліфікації персоналу, впровадження сучасних інформаційних систем та технологій управління. Співпраця з європейськими регуляторними органами та участь у міжнародних програмах технічної допомоги сприятимуть обміну досвідом та впровадженню найкращих практик.

Адаптація законодавства також передбачає створення сприятливого бізнес-клімату для інвесторів. Прозорі та передбачувані регуляторні умови стимулюватимуть залучення іноземного капіталу в аграрний сектор, що сприятиме модернізації виробництва та підвищенню конкурентоспроможності.

Інфраструктура є одним з ключових факторів, що впливають на ефективність аграрного сектора. Належний стан транспортних мереж, складських та логістичних потужностей дозволяє зменшити витрати на транспортування, зберігання та переробку продукції. Інвестиції в модернізацію доріг, залізничних сполучень, портів та аеропортів сприятимуть швидкому та безпечному доставленню продукції як на внутрішній, так і на зовнішні ринки.

Створення сучасних складських комплексів з контрольованим середовищем, холодильних та заморожувальних установок дозволить зберігати якість продукції та продовжити її термін придатності. Впровадження систем управління ланцюгами постачання та логістичних інформаційних систем сприятиме оптимізації процесів та зменшенню втрат.

Використання інноваційних технологій в агровиробництві, таких як прецизійне землеробство, автоматизація процесів, використання дронів та супутникових даних для моніторингу стану полів, дозволить підвищити

продуктивність та ефективність використання ресурсів. Інформаційно-комунікаційні технології сприятимуть кращому плануванню, управлінню та прийняттю рішень на основі даних.

Малі та середні фермерські господарства є основою аграрного сектора України, забезпечуючи значну частку виробництва та зайнятості в сільській місцевості. Проте вони часто стикаються з проблемами доступу до фінансових ресурсів, ринків збуту та сучасних технологій. Для підтримки цих господарств необхідно розробити програми фінансової допомоги, які можуть включати пільгове кредитування, субсидії та гранти на придбання техніки, обладнання та матеріалів.

Освітні та тренінгові програми мають важливе значення для підвищення компетенцій фермерів у сфері сучасних методів ведення господарства, управління бізнесом, маркетингу та експортної діяльності. Це сприятиме підвищенню ефективності виробництва та здатності адаптуватися до змін ринкового середовища.

Сприяння кооперації між фермерами дозволить об'єднати ресурси для спільного використання техніки, спільного придбання матеріалів та спільного доступу до ринків збуту. Кооперативи можуть стати важливим інструментом для підвищення конкурентоспроможності та стійкості малих та середніх господарств.

Диверсифікація ринків збуту є важливим фактором для зменшення залежності від окремих ринків та підвищення стійкості аграрного сектора до зовнішніх економічних шоків. Розробка експортних стратегій повинна базуватися на детальному аналізі цільових ринків, вивченні споживчих вподобань, вимог до якості та безпеки продукції, а також конкурентного середовища.

Маркетингові заходи, такі як участь у міжнародних виставках, ярмарках, організація бізнес-місій та рекламних кампаній, сприятимуть підвищенню впізнаваності української продукції на світовому ринку. Створення національних брендів, які відображають унікальні характеристики та переваги української агропродукції, допоможе виділитися серед конкурентів.

Використання географічних зазначень походження та сертифікація продукції відповідно до міжнародних стандартів, таких як органічне виробництво, дозволить задовольнити потреби споживачів, які все більше цінують якість та екологічність продуктів харчування.

Екологічна стійкість є невід'ємною складовою сучасного аграрного виробництва та однією з вимог європейського ринку. Впровадження екологічно чистих технологій, зменшення використання хімічних добрив та пестицидів, перехід на органічне землеробство сприятимуть збереженню родючості ґрунтів, біорізноманіття та здоров'я населення.

Використання відновлюваних джерел енергії, таких як біогазові установки, сонячні панелі, вітрові електростанції, дозволить зменшити залежність від викопних палив та знизити викиди парникових газів. Це відповідає цілям сталого розвитку та міжнародним зобов'язанням України щодо змін клімату.

Впровадження практик раціонального використання водних ресурсів, таких як крапельне зрошення, дозволить зменшити витрати води та підвищити ефективність виробництва. Розвиток агролісомеліорації сприятиме захисту земель від ерозії та покращенню мікроклімату.

Таблиця 3.4 Ключові напрями та очікувані результати розвитку аграрного сектора

Напрямок розвитку	Опис заходів	Очікувані результати
Гармонізація законодавства	Оновлення нормативно-правової бази відповідно до стандартів ЄС; впровадження сертифікації продукції.	Покращення якості товарів; розширення доступу до європейських ринків; зростання інвестицій.
Розвиток інфраструктури	Інвестиції в транспортні шляхи, логістичні центри, склади; впровадження цифрових рішень у логістиці.	Зниження витрат на транспортування; збільшення ефективності виробництва; покращення умов зберігання.
Підтримка фермерів	Фінансова підтримка для малих та середніх господарств; освітні програми; сприяння кооперації.	Розвиток сільських регіонів; зростання зайнятості; підвищення продуктивності сільського господарства.
Диверсифікація експорту	Створення стратегій виходу на нові ринки; маркетинг на	Розширення експортних можливостей; підвищення конкурентоспроможності; зростання експортних доходів.

	міжнародній арені; розвиток аграрних брендів.	
Екологічна стійкість	Використання екологічних технологій; розвиток відновлюваної енергетики; оптимізація ресурсів.	Збереження природного середовища; дотримання екологічних стандартів; збільшення довіри споживачів.

Реалізація вищезазначених рекомендацій сприятиме комплексному розвитку аграрного сектора України в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. Гармонізація законодавства та стандартів забезпечить юридичну сумісність та відповідність продукції вимогам європейського ринку. Розвиток інфраструктури та впровадження інноваційних технологій підвищать ефективність виробництва та конкурентоспроможність. Підтримка малих та середніх фермерів сприятиме соціально-економічному розвитку сільських територій та збереженню сільського способу життя.

Диверсифікація ринків збуту та ефективні експортні стратегії дозволять розширити географію постачань та збільшити доходи від експорту. Впровадження екологічно сталих практик та використання відновлюваних джерел енергії відповідають сучасним світовим тенденціям та сприятимуть збереженню природних ресурсів для майбутніх поколінь.

У підсумку, комплексний підхід до розвитку аграрного сектора з урахуванням вимог та можливостей, що виникають в процесі євроінтеграції, дозволить забезпечити стаке економічне зростання, підвищення добробуту населення та посилення позицій України на міжнародній арені. Це вимагатиме злагоджених дій з боку держави, бізнесу та громадськості, а також ефективного використання наявних ресурсів та можливостей міжнародної співпраці.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження, спрямованого на оцінку впливу євроінтеграції на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України, було сформульовано низку важливих висновків, які розкривають потенціал цієї галузі в умовах інтеграції до європейського економічного простору. Аналіз показав, що аграрний сектор України відіграє стратегічну роль у національній економіці, забезпечуючи значну частку валового внутрішнього продукту країни та формуючи основу зовнішньоекономічної діяльності. Експорт сільськогосподарської продукції є одним із ключових напрямів, який значно впливає на платіжний баланс держави та забезпечує валютні надходження.

Євроінтеграція відкриває широкі перспективи для українського аграрного сектора, надаючи доступ до ринків Європейського Союзу, які відомі своїми високими вимогами до якості та безпеки продукції. Цей доступ вимагає суттєвих змін у системі управління аграрним виробництвом, адаптації технологій, а також впровадження сучасних стандартів, які відповідають нормативам ЄС. У дослідженні було встановлено, що гармонізація національного законодавства із законодавством ЄС є ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності української продукції. Вона охоплює адаптацію технічних регламентів, екологічних норм, стандартів безпеки харчових продуктів, а також регулювання використання добрив, пестицидів і генетично модифікованих організмів. Гармонізація сприяє підвищенню довіри з боку європейських партнерів і відкриває нові можливості для диверсифікації ринків збуту[13].

Аналіз сучасного стану аграрного сектора показав, що поряд із високим потенціалом галузі існує низка проблем, які потребують вирішення. Виявлено, що основними обмеженнями є недостатній рівень інфраструктури, особливо у сфері зберігання та логістики, слабка підтримка з боку держави, обмежений доступ до фінансових ресурсів, низький рівень впровадження інноваційних

технологій та недостатня технічна модернізація підприємств. Ці проблеми суттєво впливають на конкурентоспроможність української продукції на міжнародному ринку, ускладнюючи процес інтеграції в європейські ланцюги доданої вартості.

Дослідження також показало, що євроінтеграція сприяє підвищенню експортного потенціалу української аграрної продукції, особливо в сегменті товарів з високою доданою вартістю. Впровадження стандартів ЄС дозволяє не лише покращити якість продукції, але й забезпечує її конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі[48]. Разом із цим було відзначено, що процес адаптації до нових вимог є складним і потребує значних фінансових витрат. Для багатьох українських аграрних підприємств, особливо малих та середніх, цей процес може стати значним викликом, оскільки вимагає оновлення технічної бази, навчання персоналу та адаптації до нових умов господарювання.

Одним із важливих аспектів дослідження було визначення екологічної складової конкурентоспроможності. Європейський ринок дедалі більше акцентує увагу на екологічно чистій продукції, що стимулює українських виробників до переходу на органічне землеробство та впровадження сталих методів ведення господарства. Застосування екологічно чистих технологій, таких як мінімізація використання пестицидів і добрив, використання відновлюваних джерел енергії та раціональне використання водних ресурсів, стає не лише вимогою, а й перевагою для українських виробників. Такі підходи дозволяють зменшити негативний вплив на довкілля, підвищити екологічну привабливість продукції та посилити її позиції на європейському ринку.

Результати дослідження також підкреслили важливість інвестицій у розвиток інфраструктури. Модернізація транспортної та складської інфраструктури, створення сучасних логістичних центрів, впровадження інформаційних технологій у сфері управління ланцюгами постачання – це ті напрями, які сприятимуть зниженню логістичних витрат і підвищенню ефективності експорту. Значний акцент було зроблено на важливості підтримки малих та середніх фермерських господарств, які становлять основу аграрного сектора України. Надання фінансової підтримки, розвиток кооперації,

проведення освітніх та тренінгових програм дозволять зміцнити позиції цих господарств і підвищити їхню адаптивність до вимог європейського ринку.

На основі проведеного аналізу сформульовано практичні рекомендації, які можуть бути реалізовані як на державному рівні, так і на рівні окремих підприємств. Основними напрямками є модернізація інфраструктури, гармонізація законодавства, впровадження інноваційних технологій, розвиток екологічно чистого виробництва та створення сприятливих умов для розвитку експорту. Особливу увагу слід приділити диверсифікації ринків збуту, що дозволить зменшити залежність від окремих ринків і підвищити стійкість сектора до зовнішніх економічних шоків.

Таким чином, результати дослідження підтвердили, що євроінтеграція є одним із ключових факторів трансформації аграрного сектора України. Вона сприяє підвищенню конкурентоспроможності української продукції, відкриває нові ринки та створює умови для довгострокового економічного зростання. Успішна реалізація запропонованих заходів дозволить забезпечити стале розвиток аграрного сектора, зміцнити його позиції на міжнародному ринку та сприяти економічному процвітанню України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Team T. I. Absolute Advantage: Definition, Benefits, and Example. *Investopedia*.
URL: <https://www.investopedia.com/terms/a/absoluteadvantage.asp> (date of access: 01.12.2024).
2. Smith A. Research on the nature and causes of the wealth of nations: selected edition / edited by Katherine Sutherland. - Oxford: Oxford University Press, 2008. - P. 31. - ISBN 978-0191504280.
3. Adam Smith. An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. *Google Books*.
URL: https://books.google.com.ua/books?id=C5dNAAAACAAJ&pg=PP7&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (date of access: 01.12.2024).
4. Ruffin R. J. Discovery of the theory of comparative advantages by David Ricardo / R. J. Ruffin // History of Political Economy. – 2002. – No. 34. – S. 727–748. - Access mode: https://www.researchgate.net/publication/236744561_David_Ricardo's_Discovery_of_Comparative_Advantage.
5. Competitiveness, by Robert Z. Lawrence: The Concise Encyclopedia of Economics | Library of Economics and Liberty. *Econlib - The Library of Economics and Liberty*.
URL: <https://www.econlib.org/library/Enc1/Competitiveness.html> (date of access: 10.12.2024).
6. Sustainable Mountain-Based Health and Wellness Tourist Destinations: The Interrelationships between Tourists' Satisfaction, Behavioral Intentions, and Competitiveness. *MDPI*.
URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/23/13314> (date of access: 10.12.2024).
7. Easterly V., Levin R. This is not an accumulation of factors: stylized facts and growth models / V. Easterly, R. Levin // World Bank. – 2002. – Access mode: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/17440/773550JRN0200100Factor0Accumulation.pdf>.

8. Hayes A. Perfect Competition: Examples and How It Works. *Investopedia*.
URL: <https://www.investopedia.com/terms/p/perfectcompetition.asp> (date of access: 01.12.2024).
9. Liberto D. What Does Imperfect Competition Mean in Economics?. *Investopedia*.
URL: https://www.investopedia.com/terms/i/imperfect_competition.asp (date of access: 10.12.2024).
10. Smith library restoration catalogue
https://panmurehouse.org/media/rizfgcc3/asph_book_draft_05-04-24.pdf
11. The methodology of economics, or, How economists explain : Blaug, Mark : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive. *Internet Archive*.
URL: <https://archive.org/details/methodologyofeco0056blau> (date of access: 10.12.2024).
12. Ancheta A. How Do Factor Endowments Impact a Country's Comparative Advantage?. *Investopedia*.
URL: <https://www.investopedia.com/ask/answers/041615/how-do-factor-endowments-impact-countrys-comparative-advantage.asp> (date of access: 10.12.2024).
13. Harald Sander Jean Monnet Chair “Europe in the Global Economy” Technische Hochschule Köln
https://www.thkoeln.de/mam/downloads/deutsch/hochschule/fakultaeten/wirtschafts_und_rechtswissenschaften/f04/SBI/Studieren/Entrepr/international_trade_a_european_perspective_2017.pdf
14. International business : competing in the global marketplace : Hill, Charles W. L : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive. *Internet Archive*.
URL: https://archive.org/details/internationalbus00char_0 (date of access: 10.12.2024).
15. New Trade Theory. *Under30CEO*.
URL: <https://www.under30ceo.com/terms/new-trade-theory/> (date of access: 10.12.2024).
16. Morrow P. M. East is East and West is West: A Ricardian-Heckscher-Ohlin Model of Comparative Advantage [Electronic resource] / P. M. Morrow. – University of

Toronto, 2008. – Access mode: [specify the URL of the document] (access date: 10.12.2024).

17. Applying Porter's Diamond Model to Analyze Competitive Advantages in Global Markets. *The home of the best available training courses | Training Lane*. URL: <https://training-lane.com/en/blog-details/applying-porter-s-diamond-model-to-analyze-competitive-advantages-in-global-markets> (date of access: 10.12.2024).
18. Андрейко В. І. Сучасна політика розвитку Європейського Союзу: навч. посіб. / упоряд. В. І. Андрейко. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. – ISBN 978-617-8276-51-5.
19. Головна | Фонд Східна Європа. URL: <https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/Posibnyk-Oglyad-program-YES-dostupnyh-dlya-zayavnykiv-z-Ukrai-ny.pdf> (дата звернення: 10.12.2024)
20. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 178/2002 від 28 січня 2002 року про встановлення загальних принципів і вимог харчового права, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпекою харчових продуктів. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-02#Text (дата звернення: 10.12.2024).
21. Директива від 12.03.2001 № 2001/18/ЄС Про навмисний випуск у навколишнє середовище генетично-модифікованих організмів, та яка скасовує Директиву 90/220/ЄЕС. *БУДСТАНДАРТ Online - нормативні документи будівельної галузі України*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=67434 (дата звернення: 10.12.2024).
22. Директива Електромагнітна Сумісність - Directive 2014/30/EU - ICR. *ICR*. URL: <https://icr-cert.com.ua/direktiva-elektromagnitnaya-sovmestimost-directive-2014-30-eu-emc/> (дата звернення: 10.12.2024).
23. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area | Access2Markets. *Trade - European Commission*.

URL: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-ukraine-deep-and-comprehensive-free-trade-area> (date of access: 10.12.2024).

24. Гармонізація законодавства України як умова членства в ЄС: прогрес і перспективи - Юридична Газета. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/garmonizaciya-zakonodavstva-ukrayini-yak-umova-chlenstva-v-es-progres-i-perspektivi.html> (дата звернення: 10.12.2024).
25. Служба новин. Україна стала світовим лідером з експорту соняшникової олії. *Агрополіт - гаряча агрополітика*. URL: https://agropolit.com/news/17854-ukrayina-stala-svitovim-liderom-z-eksportu-sonyashnikovoyi-oliyi?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.12.2024).
26. Україна торік експортувала рекордний обсяг соняшникової олії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3196114-ukraina-torik-eksportovala-rekordnij-obsag-sonasnikovoi-oli.html> (дата звернення: 10.12.2024).
27. **Виробництво кукурудзи і соняшнику в Україні та світі у 2019/2020 МР [Електронний ресурс].** – Режим доступу: <https://superagronom.com/multimedia/infographics/64-virobnitstvo-kukurudzi-i-sonyashniku-v-ukrayini-ta-sviti-u-2019-2020-mr> (дата звернення: 10.12.2024).
28. Комітет з питань аграрної та земельної політики: «Збитки агропромислового комплексу України від війни становлять \$4,3 млрд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224079.html> (дата звернення: 10.12.2024).
29. Тарасовський Ю. Прямі збитки аграрного сектору України через війну перевищили \$80 млрд – KSE Агроцентр – Forbes.ua. *Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії*. URL: https://forbes.ua/news/pryami-zbitki-agrarnogo-sektora-ukraini-cherez-viynu-perevishchili-80-mlrd-kse-agrotsentr-21022024-19364?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.12.2024).

- 30.Збитки агросектору та земельним ресурсам України від повномасштабної війни складають \$8,7 млрд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-agrosektoru-ta-zemelnim-resursam-ukrayini-vid-povnomasshtabnoyi-viyni-skladayut-8-7-mlrd/> (дата звернення: 10.12.2024).
- 31.Україна: Нова оцінка ООН вказує на те, що сільські домогосподарства все більше потерпають від війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.un.org/uk/211461-україна-нова-оцінка-оон-вказує-на-те-що-сільські-домогосподарства-все-більше-потерпають-від> (дата звернення: 10.12.2024)
- 32.Збитки та втрати агросектору України внаслідок повномасштабного вторгнення Росії складають \$80,1 млрд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/246660.html (дата звернення: 10.12.2024)
- 33.Ukrinform. USDA в оновленому прогнозі залишив без змін показники експорту й виробництва українського зерна. *Укрінформ - актуальні новини України та світу.*
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3928062-usda-v-onovlenomu-prognozi-zalisiv-bez-zmin-pokazniki-virobnictva-j-eksportu-ukrainskih-zernovih.html> (дата звернення: 10.12.2024).
- 34.Підсумки агроекспорту-2023: куди і скільки агропродукції відправила за кордон Україна. *Elevatorist.com* – *Elevatorist.com*.
URL: <https://elevatorist.com/spetsproekt/210-agrarniy-eksport-2023-skilki-i-kudi-prodali-zerna-ta-oliyi> (дата звернення: 10.12.2024).
- 35.Національний інститут стратегічних досліджень. Перспективи розвитку аграрного сектору України в умовах кліматичних змін [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/perspektyvy-rozvytku-ahrarnoho-sektoru-ukrayiny-v-umovakh-klimatychnykh-zmin>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 10 грудня 2024 р.

- 36.Тарасовський Ю. Частка агропродукції в експорті України досягла історичного максимуму. Румунія очолила рейтинг імпортерів у 2023 році – Forbes.ua. *Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії.*
URL: <https://forbes.ua/news/chastka-agroproduktii-v-eksporti-ukraini-dosyagla-istorichnogo-rekordu-rumuniya-ocholila-reyting-importeriv-31012024-18885> (дата звернення: 10.12.2024).
- 37.На Європу припадає 57% українського аграрного експорту. *agrostory.com.*
URL: <https://agrostory.com/uk/info-centr/trading/europe-accounts-for-ukrainian-agricultural-exports-uk/> (дата звернення: 10.12.2024).
- 38.Ліна Жураковська, Віталій Русан. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. *НІСД.*
URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta?utm_source=chatgpt.com.
- 39.Негода, Ю., & Новак, І. (2023). ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ. Економіка та суспільство, (50).
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-40>
- 40.Україна у 2023 р продовжила посилювати європейський вектор аграрного експорту. *AgroNews.*
URL: https://agronews.ua/news/ukrayina-u-2023-r-prodovzhyla-posylyuvaty-yevropejskyj-vektor-agrarnogo-eksportu/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.12.2024).
- 41.Ліна Жураковська. Ключові політики та заходи для підтримки аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *НІСД.*
URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-ta-zakhody-dlya-pidtrymky-ahrarynoho-sektoru-ukrayiny-v?utm_source=chatgpt.com.
- 42.Humeniuk, Mariana & Nemish, D. & Balaniuk, Ivan & Shelenko, Diana (2021). Main factors of effective functioning of small agricultural business. *Visnyk agrarnoi nauky.* p. 80-88.

43. Daniel&Chen, Guangnan&Hashim,, Elijah (2018). Mechanization of Agricultural Production in Developing Countries. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1201/9781351132398-1>.
44. Лазарева О. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій : навч. посіб. / О. В. Лазарева. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, –2021. – 128 с. 113
45. Проект Плану відновлення України «Нова аграрна політика». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>
46. Русан В. М. Особливості функціонування аграрного сектору економіки в умовах війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/rusan.pdf>
47. Перелік державних програм підтримки аграрних підприємств. Міністерство аграрної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka>
35. Review of export-import activity of Ukraine 2020-2022. The Observatory of Economic Complexity. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/corn/reporter/ukr>
48. Проект з регулярного моніторингу продовольчої безпеки та аграрної політики у воєнний час в Україні. Київська школа економіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoyi-bezpeki-tapolitiki/>
49. Миценко, В. О. Пріоритети розвитку вітчизняного експорту в умовах Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (на прикладі продукції АПК) : кваліфікаційна магістерська робота : спец. 292 "Міжнародні економічні відносини" / наук. кер. І. Г. Бабець ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т, - Кропивницький: ЦНТУ, 2024. - 124 с.
50. Бондаренко, В. О. Перспективи активізації діяльності вітчизняних експортерів на міжнародних ринках продукції АПК : кваліфікаційна бакалаврська робота : спец. 292 «Міжнародні економічні відносини» / наук.

кер. М. О. Сухомлин ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. – Кропивницький : ЦНТУ, 2024. - 73 с.

51. Гарькава В.Ф. Стратегія економічної безпеки України: монографія. Миколаїв: Іліон, 2021. 224 с.
52. Ковальов А. І., Корольова Т. С., Сментина Н. В., Павлова Т. В., Карпов В. А., Фіалковська А. А., Котова І. М. (2021) Інструментарій місцевого економічного розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / за ред. А.І. Ковальова. Київ: ФОП Гуляєва В. М., 413 с.
53. Костецький Я.І. Стратегія формування і розвитку аграрного сектору України: теорія і практика: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 356с.
54. АНТОНЮК Л.Л.* МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ
http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2005_1_Antoniuk_ukr.pdf
55. Концепція міжнародної конкурентоспроможності національного регіону та її практичний вимір http://iepjournal.com/journals/4/2006_1_Brykova_ukr.pdf
56. Охота В. Теорії міжнародної конкурентоспроможності національних економік та їх вплив на зовнішньоекономічну політику держави / Охота В. // Галицький економічний вісник. — 2010. — №4(29). — с.5-11
<https://core.ac.uk/download/pdf/60786994.pdf>
57. Прокопенко, О. В. Теорія конкуренції : еволюція поглядів і змістовне наповнення [Текст] / Олексія Володимирович Прокопенко // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 3. – С. 407–414. – ISSN 2415-8453.
<http://ujae.org.ua/teoriya-konkurenciyi-evolyutsiya-poglyadiv-i-zmistovne-napovneniya/>
58. О. Г. ШПАК Національний університет «Львівська політехніка» ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_4/095-098.pdf

- 59.ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ КОНКУРЕНЦІЇ В ІСТОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ
XVIII–XX СТОЛІТЬ 0 ГЕРАСИМЕНКО А.,
<http://visnik.knute.edu.ua/files/2009/01/15.pdf>
- 60.Okhrimenko O., Zhukovska O. Forecasting the export potential of fodder corn producers. Review of transport economics and management, 2022, Iss. 8(24). P.27-38 <http://pte.diit.edu.ua/issue/view/16098/9425>
- 61.Okhrimenko O., Zhukovska O. Threat of global hunger: Ukraine in the food security system and military aggression. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут"/ 2023 № 27. С.17-25. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.27.2023.297214>